RAD
JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI
HISTORIČKO-FILOLOGIČKI I FILOZOFIČKO-JURIDIČKI RAZRED
KNJIGA 257 (115) 1937 GOD.

VLADOJE DUKAT

RJEČNIK MAŽURANIĆA I UŽAREVIĆA

U ZAGREBU 1937
TISAK NADBISKUPSKE TISKARE

RAD
JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI
HISTORIČKO-FILOLOGIČKI I FILOZOFIČKO-JURIDIČKI RAZRED
KNJIGA 257 (115) 1937 GOD.

VLADOJE DUKAT

RJEČNIK MAŽURANIĆA I UŽAREVIĆA

U ZAGREBU 1937
TISAK NADBISKUPSKE TISKARE

Digitized by the Internet Archive
in 2025 with funding from
University of Illinois Urbana-Champaign Alternates

https://archive.org/details/rjecnikmazuranic00duka

Rječnik Mažuranića i Užarevića

Napisao izv. pravi član
Vladoje Dukat

Primljeno u sjednici historičko-filologičkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 29 listopada 1934.

Rječnik izrađen trudom Primorca Ivana Mažuranića i Slavonca Jakova Užarevića[1] prvo je oveće leksikografsko djelo što je izišlo u Zagrebu za vrijeme našega preporoda, pa je stoga prirodno da je ono već samim time pobudilo općenu pažnju. Ktome je izdavač i nakladnik njegov Ljudevit Gaj, kao vlasnik štamparnice u kojoj je štampan rječnik, umio vrlo dobro zgodnim objavama u ondašnjoj periodičkoj štampi, domaćoj i stranoj — što bismo danas rekli: reklamnim člancima — još napose skrenuti na nj pozornost čitaće publike. Tako njemački časopis *Croatia*, koji je u ono doba izlazio u Zagrebu, u broju 40 od 18 svibnja 1841 u posebnom člančiću pod natpisom »Ilirische Literatur« (koji je uzato još odštampan na prvom mjestu časopisa) priopćuje »urbi et orbi« da je rukopis rječnika »gg. advokata Mažuranića i Dra. Med. Užarevića« netom ušao u štampu i da će gotovo djelo doskora iziči na svijet. »Ilirska« je literatura, kazuje na onom mjestu pisac članka »Bohuslaw« (Šulek, koji je u ono vrijeme bio faktor u Županovoj štamparnici), doduše bogata rječnicima (pominju se Stulli, Jambrešić i Vuk), ali su pisci njihovi bili suviše »engherzig und einseitig« i sastavili »mehr Provinzial- als Nationalwörterbücher«; a da su naprotiv auktori novoga rječnika tešku zadaću svoju odlično (»ruhmvoll«) riješili, »beweist der einstimmige Beifall, welchen Männer, die in der Lexicographie gewichtige Stimmen haben, ihrer Arbeit zollten«. Šulek doduše ne kazuje koji su to bili stručnjaci što su novom rječniku dali svoj »imprimatur«, no iz drugih vrela

[1] Deutsch-ilirisches Wörterbuch von I. Mažuranić und Dr. J. Užarević — Němačko-ilirski Slovar sastavljen po I. Mažuraniću i Dru. J. Užareviću. — Agram 1842. Verlag und Druck der k. priv. ilirischen National-Buchdruckerei von Dr. Ljudevit Gaj. — 8°. Str. XVIII + 486.

doznajemo da takav jedan povoljni sud potječe od Pavla Šafarika. Kao posebne odlike njegove ističe »Bohuslaw« da su pisci upotrebili »die verbesserte organische Orthographie« (Gajev pravopis; za ono doba vrlo važno pitanje) i da djelo sadržava oko četrdeset tisuća »ilirskih« riječi, ali »keine neugeschmiedeten«, već »bloß solche, die in den älteren Werken zerstreut verzeichnet sind oder doch in dem Munde des Volkes fortleben«. Prenumeracija djela da iznosi pet forinti »C. M.« (= Conventions-Münze), a pisac se članka nada da će doskora trudom istih leksikografa izići i drugi »ilirsko«-njemački dio. U toj se nadi »Bohuslaw« dakako prevario.

Još se jače ističe važnost novoga rječnika u hrvatskim novinama i časopisima onoga vremena koji su svi stajali vrlo blizu Gaju i njegovoj štamparnici. *Ilirske Narodne Novine*, dašto, prema karakteru lista sasvim poslovno pozivaju svoje čitače na pretplatu novoga rječnika (na pr. u broju 33 od 24 svibnja 1841), ali ipak ističu da će to biti »prvi njemačko-ilirski rječnik ili slovar s organičkim pravopisom«,[2] a cijena da je u pretplati pet forinti »sr.« (= srebra), dok će kasnije, kad izide, stajati šest forinti. Slično ga oglašuju iste novine, kad je rječnik godinu dana poslije izišao (na pr. u broju 60 od 26 srpnja 1842). Naprotiv *Danica Ilirska* u broju 15 od 10 travnja 1841 donosi opsežan »Poziv k pretplati na prvi ilirski rječnik ili slovar s organičkim pravopisom« u kojem se vrlo poletnim riječima priopćuje čitačima Daničinim da je novo djelo mlade »ilirske« literature ušlo u štampu. Poziv je potpisao, a valjada i napisao, sâm Ljudevit Gaj, i po tome je i on jedan od dokumenata što daju naslutiti snagu govorničkog dara Gajeva, kad je u živoj besjedi uzeo da pobudi i zagrije slušače svoje. »Nebrojena već tomu minuše stoljeća,« otpočinje Gaj svoj poziv, »što narod naš pjeva omerskom prostotom milinu svojih cvijećem i svim dragostim urešenih potočića, livada i dolina, i veličanstvo svojih domorodnih rijeka, gora i vječnim snijegom ovjenčanih planina, i žaleć plačni rasap očinskih Troja pobožan tužnim glasom slavi divnu hrabrost izginuvših pod njimi junaka; a evo prođe četiri sta i što više godina već i tomu što se je krasni naš ilirski jezik zrelim mozgom i višnjim nadahnućem neumrlih pjevaoca dubrovačkih do izuće [savršene] i nepomične izvrsnosti podigô; i mnogo bi već u

[2] Da se izbjegne šarenilu pravopisâ onoga vremena, preštampavam sve citate u modernom pravopisu — stim više što držim da nema n a u č n e potrebe da se u tim citatima očuva originalni pravopis.

razliko doba rađeno o tom da se razumljenje koliko slavnih ovih djela napose, toliko i usmenih pjesama ilirskih ukupno pomoću različitih slovara podupre...« Sad se navode svi naši stariji hrvatski, srpski i slovenski rječnici koji su napisani do godine 1840 — a to su: Megiser (1592), Vrančić (1595), Mikalja (1649), Habdelić (1670), Vitezović (rk. 1698), Dellabella (1728), Belostenec (1740), Jambrešić (1742), Pohlin (1781 i 1782), Gutsmann (1789), Kurzbeck (1791), Voltiggi (1803), Stulli (1801—1810), Vuk (1818), Jarnik (1832), Murko (1833) i Richter-Ballmann-Fröhlich (1840) — ali danas nam je, nastavlja »Poziv«, od njih malena korist, jer »što bijaše dobro za onda, nije za sada, i što valja na jednom mjestu, ne valja svagda na drugom. Jezik ilirski dan današnji uzima sve veći mah nesamo po Dalmaciji i Istriji, nego i po Kranjskoj, Koruškoj, Štajerskoj, Hrvatskoj, Slavoniji, Bačkoj, Banatu, Srbiji, i gdje mu je još djedovina i otadžbina, nesamo kao pučki govor u potrebi svagdanjoj već i *kao književni jezik i tumačnik i provodič izobraženja i uglađenja europejskoga* [kurziv od mene].« Onda se kazuje: »Ali malone po svih ovih državah bijaše zavladô dosada plemenitom ovom službom jezik njemački. Valja dakle za ove strane prevesti savkoliki jezik njemački na ilirski; *i to bijaše jednoglasna želja svih boljih domorodaca* [kurziv od mene]. K čemu još pristupa i to što su djela rečenih naših starijih slovarnika poveća i teška za dobiti, *ter zahtijevanju sadašnjega prosvjećenja sasvim malo shodna* [kurziv od mene].« Time pobuđen, čitamo u objavi, »pozva zdolapotpisani [Ljudevit Gaj] gg. advokata Ivana Mažuranića i doktora med. Jakova Užarevića, glave u preporodu književestva našega mnogo zaslužne i skoro svim europejskim jezikom vješte, da golemo ovo narodno djelo poduzmu. I tako sastaviše ova dva domoroca, jedan rodom Horvat a drugi Slavonac, bez obzira na neizbrojne teškoće koje u poslih te vrsti osobito kod velikoga mnoštva ilirskih izraza svaki skoro korak obustavljaju, *prvi* njemačko-ilirski slovar s organičkim pravopisom.«[3]

[3] Treba uostalom uzgred napomenuti da je Šafarík već godine 1838 (u praškom časopisu »Ost und West«, br. 17, u članku »Ueber die neueste illyrische Literatur«) preporučio »Ilirima« da što prije izdadu »ilirsku« gramatiku (»nach Dobrowsky's Systeme«), zatim »ein vollständiges, von Stullischer Dialektenmengerei freigehaltenes W ö r t e r b u c h der illyrischen Sprache«, najzad historiju i geografiju ilirsku. »... dies sind Aufgaben, deren Lösung längeres Vorbereiten und tiefere Studien erheischt: darum ist es Zeit, an sie zu gemahnen, um, wo möglich, schon jetzt Arbeiter in den Weingarten einzuladen, der erst in einer fernen Zukunft süßgereife Früchte tragen soll.«

»Potrebu [nastavlja pisac »Poziva«] da se materinski naš jezik — ne ću reć izobrazi, jer je već dosta izobražen, inače bo se ne bi mogô, kako to u našem rječniku biva, s njemačkim visoko izobraženim jezikom uspoređivati — nego samo tim većma u kolo izvrsno uglađenih jezika i u život općeniti uvede, i naše srce za njega tim boljma prione, poznadoše već odavna domoroci naši zadosta.«

I sad dolazi mala refleksija o narodnosti i jeziku, koju — sažetu u misao »Narod bez narodnosti je tijelo bez kosti« — nahodimo citiranu kao geslo u mnogim godišnjacima *Danice*. Ona glasi ovako:

»Bez jezika narodu ne ima narodnosti, a bez narodnosti ne ima narodu dobra, ne ima mu napretka, ne ima mu nauka, jednom riječju, ne ima mu vode na mlinu. Jezikom se samim čovjek najočevidnije luči od živine, razumom pako nesamo od živine ostale, nego i od samih ostalih ljudi. Ali bez jezika se razum nikako izobraziti ne da. Jest dakle jezik jedino sredstvo za razlučit se kako valja znanjem i od živine i od ljudi u toliko, da koliko je veći i plemenitiji od živine narod onaj koji izobražena i oplemenićena jezika ne ima, toliko je zaista niži i manji od narodâ izobraženijim jezikom ukrašenih. Po čem je bolji i plemenitiji Francez od Turčina? — Doista niti zato što se onaj pokriva šeširom a ovaj čalmom, niti zato što onaj hlače nosi a ovaj dimlije, nego najvećma i osobito zato što onaj izobražen imade jezik i na njem sve nauke kojimi ubavješten i prosvijećen najugodniju je sebi sagradio domovinu, a ovaj u svom jeziku osim Alkorana i nekih podobnih teftera niti jednoga možebit kalendara ne imajući živi gadan u gnusu i sirotinji a krvolok u nadutom gospodstvu s tom samo, da ne reknem, između sebe i hata svoga razlikom: da jedan jaši a na drugom se jaši.«

Izatoga se opisuje tehničko uređenje rječnika da se i time istakne napredak novoga prema starijim djelima te struke.

»Za postignuti pako pohvalnu i velevažnu svrhu ovu [svoju] sagrađen je slovar ovaj tako da primivši u njega riječi njemačke svekolike ... koje se u drugih europejskih slovarih te vrsti nahode, postavljeni su iza svake riječi spolovi, za njimi pako sva razlika znamenovanjâ u kojih se riječ ista u različitih zgodah trebuje, a napokon, gdje valja, svakojaka izabrana izrečja, i njemački i naški načini izraženja, za istumačit i koliko je moguće objasnit gdjekoja teža mjesta u jednom i drugom jeziku.[4] Ukratko, sve je pomoću

[4] Kao ogled ispisujem ova dva člančića iz rječnika:

E i n t r a g, *m.* (Schaden, Nachtheil), šteta, kvar, uštrb; (bei den Webern), utak, potka, poutka, poučica; einer Sache — thun, škoditi komu, uštrbnuti koga.

E i n t r a g e n, *v. a.* unijeti, nosit u što; (einbringen an Gewinn), donositi, donašati; ins Buch — zapisati, zabilježiti u knjigu; metnuti na račun; (bei den Webern), tkati, potkati.

gorinaznačenih, u knjižnici zdolapotpisanoga nalazećih se ilirskih rječnika i mnogih drugih izvora *današnjim potrebočam našim, sveopćenitom zahtijevanju izobraženja i prosvjećenja europejskoga polag mogućnosti prilagođeno* [kurziv od mene].«

Stoga je pisac »Poziva« uvjeren da će novi rječnik biti svima koristan, jer on će biti

»... vjeran savjetnik nesamo Nijemcu, nego i rođenoj braći našoj *Čehu, Lehu i Rusu,* a osobito pako nam samim koji osim drugih jezika najviše njemačkomu od mladosti po učionicah, po svagdanjem općenju i po upotrebljavanju njemačkoga književestva priviknuti, tuđih se duhovnih veriga već jedanput riješiti i k svome pravom, naravskom izvoru opet bistrijim umom i očišćenim srcem povratiti želimo.«

Na koncu se »Poziva« obećava da će se imena »p. n. gg. pretplatitelja« štampati na kraju knjige »kao spomenik od onih rodoljubaca koji će potporom svojom pomoći da se ovaj *glavni stup* [kurziv od mene] preporođenoga našega književestva podigne...«, ali to se obećanje nije ispunilo. Zašto, ne znamo; no moglo bi biti da broj tih »rodoljubaca« baš nije bio suviše velik, jer je cijena knjizi za ono doba odista bila nešto visoka.[5]

I Vrazovo *Kolo* u svoje prve dvije sveske izdane godine 1842 osvrće se na novi rječnik bilješkama koje je napisao glavom Stanko Vraz (»Jakob Rešetar iz Cerovca«). On sipa obilne hvale na novi rječnik i na pisce njegove, ali način, kako on to radi, čini se ponekuda neozbiljan, gotovo podrugljiv. Već u prvom članku (*Kolo* I, str. 148) sâm početak zvuči kao neka ironija. Navedavši pod općenitim natpisom »Pod tiskom se nalaze« ponajprvo rječnik Mažuranića i Užarevića, pisac otpočinje svoj prikaz ovim čudnim rije-

[5] Čini se da je gore pomenuti »Poziv« bio i napose odštampan. Izvješćujući naime zamjenik namjesnika Martinez u Zadru grofa Sedlnickoga 3 VI 1841 o kretanju Gaja i Antuna Mažuranića koji su u društvu s Rusom Nadeždinom putovali Dalmacijom, priopćuje da mu se Gaj predstavio i predao mu, među ostalim, i »objavu za jedan njegov ilirski rječnik«.

»Gay dürfte Euerer Excellenz sicherlich ohne hin schon näher bekannt seyn; hier [Zara] hat er sich dem gehorsamst gefertigten Gouverneurstellvertreter vorgestellt, ein Empfehlungsschreiben des in Croatien kommandierenden Herrn Generalen Grafen Nugent übergeben und bei dieser Gelegenheit auch Exemplare des obenerwähnten Gedichtes [Pavla Stoosa] und die in weiteren Anschlusse mitfolgende illirische Uibersetzung der Relation der Reise des Königs von Sachsen durch Dalmatien, dann die gleichfalls beiliegende *Ankündigung eines seinigen illirischen Wörterbuches überreicht*« [kurziv od mene] (ispor. Francev: Юг славянское путешествіе Н. И. Надеждина въ 1840—1841 гг. [Sborník filologický X, Prag 1935; str. 130]).

čima: »Kaže se: *de mortuis nil nisi bene* [kurziv u originalu], tako se i o onom što se još sasvim porodilo nije, *ne može ništa nego dobro govoriti* [ovdje i posvud dalje kurziv od mene].« A nikako nije ozbiljno, kad u časopisu posvećenom »literaturi, umjetnosti i narodnom životu« čitamo o novom djelu preporuku koja glasi ovako: *»Iskreno i radosno* priporučujemo *to toli željno od Boga* [!] *iščekivano čedo književnstva našega* svoj gg. domorocem koji se još predbrojili nisu. *Neka se požure te što brže taj posao obave*, jerbo mi proričemo djelu tome da će ga, kako brzo izide, i domala nestati iz dućana, jerbo će činit *najbolji i najizvrsniji njemačko-ilirski rječnik kojega je kad vidio vas široki svijet* [!!].« Jedina je ozbiljna rečenica u cijelom prikazu ta gdje se priopćuje da je »ovoga djela (tišten) 25. tabak koji zaključuje sa stranom 400 i sa riječjom [sic] *Verlauten* [kurziv u originalu].« — Slično je u drugoj svesci *Kola* u članku »Ilirska literatura« gdje se o rječniku govori sa str. 103—104. Pisac najprije kazuje da su slovari i slovnice »najpotrebnija« djela za narod »koj, otuđivši se samu sebi, počima se razabirati k novom duševnom životu kao naš sada što čini«, jer on sad opet »povraća u pamet ono što bi ili sasvim već ili napolak zaboravio«. Stoga »i mi ovaj naš slovar nazivamo *prvim i najvažnijim proizvodom nove literature ilirske«*. Djelo doduše nije bez nedostataka, ali: »Zaista bila bi grehota da sad stanemo u njem tražiti pogrešaka bez kojih nijedno *ovoliko djelo pod ovim suncem nije niti biti može.«* U onom što slijedi opet se razbira neki neozbiljni ton. »A ima li domoroca«, veli pisac, »koj ga nije s teškimi željami očekivao? *Tako i mi ne možemo ino nego grliti ga i cjelovati kao čovjek prvorođeno svoje dijete što grli i ljubi kakvo bilo da bilo.* Hvala gg. pisaocima na teškom njihovom trudu, na *carskom njihovom daru.* Oni dvojica proizveli su u kratko vrijeme ono oko čega kod drugih naroda malo kada rade pojedini ljudi nego čitava društva i kroz čitave duge godine [je li i to možda ironija?]. Hvala također g. izdavatelju što nije štedio troška izdavajući djelo ovo. Pri toj prilici *usuđujemo se moliti ga* te bi *izvolio nastojati* da i II. dio (ilirsko-njemački) što brže na dan izdaje.« Jer prvim dijelom zadovoljena je samo želja »onizih što knjige pišu« — a tih ima kud i kamo manje; oni drugi »što knjige štiju« i kojih ima kud i kamo više ... *»ginu i tuže* za drugim dijelom *kao gladan za hljebom.«* — »Ta želja i tužba može se baš narodnom nazvati, jerbo svigdje, gdje sam god bio, s kim

sam god usmeno ili pismeno govorio,[6] izjavljao ju je, zato ju i ovdje napominjem, što sam kao spisatelj učiniti dužan. *Glas naroda, glas sina Božijega* [kurziv u originalu].«

No i u drugim slavenskim časopisima izišle su vijesti o Mažuranićevu rječniku. Po obliku se većine tih vijesti razabira da su one — što bismo danas rekli — bile »lansirane« u stranu štampu u reklamne svrhe.[7] Сербскій Лѣтописъ за год. 1842 (часть втора; XVI, 57) u članku Смѣсице (str. 143—144) donosi ovaj oglas: *Первый (немачко) Иллирскій рѣчникъ или Словарь сь органичкимъ правописомъ.* Подь овымъ именомъ явля Др. Л. Гай да се у нѣговой печатньи печата Словарь у коємь се „више оть 45.000 изь найбольи немачки словара изваѣены и у чистый иллирскій єзыкъ духу и нарави нѣговой сходно и примѣрно преведены рѣчій и израза“ садржава . . . Na rječniku da su radili, pozvani od Gaja, Mažuranić i Užarević na osnovi starijih leksikografa koji se onda u članku svi redom navode. — Člančić nije drugo nego izvadak iz pomenutoga „Poziva na pretplatu” štampanoga u *Danici.* — Ponovo se oglašuje rječnik u četvrtoj „časti” Ljetopisa iste godine (XVI, 59; str. 135) u članku „Кньижество Сербско“. Tu se najprije kazuje da je ova godina (1842) vrlo plodna za „ilirsku” literaturu: Кодь насъ [u Zagrebu] се садь све верло жури, и кретье. На полю литературе ние се іошть толико радило колико ове године. — Onda se navode djela koja su u štampi, a među njima i „rječnik” (dašto Mažuranićev).[8]

Tako isto rusko-poljski časopis *Денница* (*Jutrzenka*), što ga je kroz dvije godine izdavao Petar Pavlović Dubrovski u Varšavi, izvješćuje u svom prvom godišnjaku (za god. 1842) dva puta o štampanju njemačko »ilirskoga« rječnika: prvi put na str. 120 (u

[6] U pismu Ljudevitu Gaju, što ga Stanko Vraz piše iz Bistrice 13 siječnja 1841, imamo neku potvrdu za te riječi. »Caf mi je pisao da veoma željno u Štajeru iščekivaju rječnik [Mažuranićev]. On sada dopunjava Murkov gornjoilirski rječnik od kojega kaže da ni najmanje nije zaslužio onu buku i pohvalu s kojom je bio pričekan i pozdravljen. Caf će doći i glavom po staroslavenski rječnik u Zagreb« (Građa za povijest knjiž. hrv. VI, 325).

[7] Možda i s pomoću napose odštampanih »Poziva na pretplatu« pomenutih u bilješci na str. 87.

[8] Možda ta notica potječe od Vraza. Vraz je vazda s mnogo dobre volje obavješćivao slavenski svijet o književnim događajima u Hrvatskoj, a sličnu noticu nahodimo i u pismu što ga je on godine 1842 pisao (kako misli izdavač te knjige njegovih *Děla*) valjada Zapu. »Ovdje [u Zagrebu] se sada na polju književnstva mnogo radi i živo posluje. Prvih 5 mjeseci t. g. više je knjiga izašlo nego drugda u 5 godina. Slovnica Brlićeva i rječnik njemačko-ilirski gg. Ivana Mažuranića i Dr. J. Užarevića upravo se dotiskuje« (*Děla* V, 300).

članku prevedenom iz čeških *Kwěty*[9]) gdje čitamo: Prócz tego wkrótce jeszcze tutejsza literatura [jugoslavenska] wzbogaci się innemi dziełami. Już są w druku: *Słownik Niemiecko-Illyryski* i drugie wydanie grammatyki Berlicza (podług nowéj pisowni) — drugi put nakratko na str. 171 (iz Lista P. Wraza do redaktora *Jutrzenka*).[10] A kad je djelo izišlo, pominje se ono još napose u velikom Vrazovu članku koji je pod natpisom »Przegląd Literatury Słowian południowich« štampan u drugom godišnjaku *Jutrzenke* (1843; III, 20—51). Tu Vraz kazuje i neki sud svoj o rječniku, a taj je mnogo trezniji od onih prekomjernih hvala kojima je popratio izdanje rječnika u svom *Kolu*. Po tome se jasno razbira da je onaj oglas u *Kolu* vrijedio samo kao reklama »pro foro interno«. U *Jutrzenki* govori Vraz o rječniku ovako:

Słownik ten [Niemaczko-ilirski Slowar] wydany jest kosztem p. Gaja. *Wprawdzie nie może odpowiadać ściśléj krytyce* [kurziv od mene], nie mniej jednak, jako pierwsza praca w tym rodzaju, będzie wielką pomocą dla wielu dzisiejszych naszych pisarzy, którzy go koniecznie potrzebują. Wielu dopytuje się o 2-ą część (ilirsko-niemiecki), która nie jest jeszcze ułożoną. Nasi czytelnicy, szczególniéj w górnych krajach, z taką niecierpliwością jéj oczekują, jak pragnący zimnéj wody. Dobrze by było, żeby *Matka* [Matica] wzięła na siebie to wydanie. Mamy zamiar, na przyszłem zebraniu *Matki*, coś powiedzieć o tém. Koniecznie potrzeba nam niezwłocznie wziąść się do owego przedmiotu, bez którego żyć nie możemy, bo »rozum za morzem, śmierć za bramą« (Um za morem, smàrt za vratama [sic]).[11] [Str. 38—38.]

Od čeških časopisa osvrću se na *Daničin* proglas *Kwěty* koje u br. 21 od 27 svibnja 1841 javljaju da »z tiskárny Dra. Ljudewita Gaje [»Ǧaje«] w Záhřebě wycházj »ilirsko-německý [!]« i »německo-ilirský« slownjk s obnoweným ilirským pjsmem, pracj Iwana Mažurawiča [sic] a Jakuba Užareviča«. Notica se završava pripomenkom da »w ‚Danici ilirské' od 10 dubna [travnja] l. r. lze

[9]) »Niewielki artykul ten, lecz ciekawy, napisany jest przez Czecha i umieszczony u 4-m n-rze Dodatków do pisma czeskiego: Kwiaty, wyd. w Pradze 2. r. b.« — Taj se »artykul« pominje u mojoj raspravi malo dalje.

[10]) Cijeli je list Vrazov štampan u *Gradi*, VIII (u članku: »Tri pisma Stanka Vraza P. P. Dubrovskomu« od Vl. A. Franceva; str. 328—340) a datiran je: 20 VI 1842.

[11]) Nije mi doduše poznato je li Vraz iznio takav prijedlog u »Matici«, no ne bi bilo nemoguće da je izdanje Drobnićeva rječnika (koji se počeo štampati god. 1846) pokrenuto baš na osnovi sličnoga prijedloga.

se obšjrného oznámenj djla toho dočjsti«. — Ponovo se oglašuje rječnik (»w tisku se nachazj«) god. 1842 u prilogu pomenutog časopisa *(Nowiny z oboru literatury, uměnj a wěd)*, br 4 (str. 14), u zanimljivom i simpatičnom članku: Hlás Čecha ze Zahřebu.[12]

Nešto opsežnije priopćenje o novom rječniku ima *Časopis českého museum* (1842; ročnik XVI [I, 306]) u članku: Wýtah z psanj Dra. Jana [sic] Šafařjka k Redaktoru« [datirano: Novi Sad 1 ledna (siječnja) 1842] u kojemu čitamo: Neydůležitěgšj wšak djlo kteréž nynj literáty Zahřebské a tiskárnu Ǧajowu celé zaugjmá, gest wychazegjcj prawě *Rěčnik němačko-ilirski ili Slovar.* Měli gjsme přjležitost widěti asi 10 archů tištěných djla tohoto, o němž hodnj dwa wzdělancowé illyrštj, p. adw. Mažuranič a p. Dr. lék. Užarević s upotřebenjim wšemožných pomůcek a posawadnjch toho druhu pracj po několik let giž nenawně pracugj: a nemýljmeli se, máme se čeho hodného nadjti.[13]

Čak i u Leipzigu odjeknuo je glas o novom rječniku. Jordanovi *Jahrbücher für slawische Literatur, Kunst und Wissenschaft*, što su tamo izlazili, dva puta pominju Mažuranićev rječnik. Najprije ga (I, 291) objavljuju u bibliografskom odsjeku časopisa — počem se razbira da je i uredništvo *Jahrbücher* dobilo na ogled i recenziju jedan eksemplar rječnika — drugi put ga bilježe (III, 51—53) u članku »Illyrisches Wörterbuch von Herrn I. Mažuranić«. Taj »Wörterbuch« je doduše *Rječnik Gundulićeva Osmana*, štampan 1844, ali pisac članka (sâm Jordan), navedavši da su naši stariji rječnici teško upotrebljivi zbog nestalne i samovoljne ortografije njihove, domeće: »Und doch ist gerade die Schreibeweise bei einem *alphabetisch* geordneten Lexicon von entcheidendem Einflusse. Schon in dieser Hinsicht ist das deutsch-illyrische Werk von Gaj [Mažuranić-Užarević] so wichtig, weil es endlich dem Unwesen zu steuern beginnt.«

[12] Iz toga je članka prenesena u *Jutrzenku* vijest o štampanju rječnika.

[13] Česi su se uopće mnogo zanimali za novi rječnik. O tome ima potvrdâ u korespondenciji naših ljudi s njihovim češkim prijateljima. Šafarík, koji ga je, kako je gore navedeno, prvi pohvalio, pokazuje i kasnije mnogo zanimanja za nj. U pismu od 8 lipnja 1842, na pr., traži on da mu Vraz skupi pretplatnike za »Národopis« a za skupljene novce da mu nabavi rječnik; kad mu onda Gaj šalje eksemplar djela, ističe Šafarík u pismu od 7 listopada da mu je i Vraz još dužan poslati jedan istisak (ispor. Dopisy československých spisovatelů Stanku Vrazovi a Ljudevitu Gajovi« od Karela Paula; Prag 1923 [Sbírka pramenův II, 37 i 38]). Čelakovský naručuje 21 travnja 1842 dva eksemplara rječnika (Građa 6, 44), a Staněk piše Vrazu još 27 listopada 1841: A vydali p. Gaj svůj Slovník a chceli přidat předplatitele, tu [u Pragu] *bych jich ještě více nalezl* [kurziv od mene] zvláště pro »Ilirsko-německý« (Paul, Dopisy II, 29).

U *Beilage zur Allgemeinen* [Augsburger] *Zeitung*, brojevima 283 i 284 od 10 i 11 listopada 1842, ima simpatičan po Hrvate članak pod natpisom »Neuillyrische Litteratur« za koji Vraz (*Děla* V) nagovještа da ga je napisao Šafarík (u pismu Muršecu od 19 X 1842: Sastavak u nov. *Allgemeine Zeitung* »Neuillyrische Litteratur« po svoj je prilici od njega [t. j. od prije pomenutoga Šafaríka]). Ali u tom članku čitamo i ovo: »Anton Mažuranić, Professor in Agram, ließ ein illyrisch-lateinisches Wörterbuch erscheinen, welches immerhin seine Befähigung zu einem größern umfassenderen beurkundet. Ein solches gehört unter die ersten Bedürfnisse einer aufkeimenden Litteratur, und daß eine große lexikalische Arbeit nicht über die Kräfte eines einzelnen Mannes geht, hat Professor Jungmann in Prag durch sein unvergleichliches Wörterbuch der böhmischen Sprache sattsam erwiesen.« — Kako je članak zacijelo napisan u tijeku godine 1842 a pisac članka ne zna ništa o rječniku Mažuranića i Užarevića, nije vjerojatno da je članak napisao Šafarík, kako to nagovještа Vraz. Onaj »illyrisch-lateinisches Wörterbuch«, što se pominje u članku, ne može biti ništa drugo nego *»Sbirka někojih rěčih, koje su ili u gornjoj ili u dolnjoj Ilirii pomanje poznane«* koja je izišla kao 51 i 52 broj *Danice* god. 1835 (str. 22) i u kojoj su »ilirske« riječi istumačene latinski i njemački. Svega ima otprilike tisuću četiri stotine riječi. Sastavljač »Zbirke« nije nam dosad bio po imenu poznat, iako se moglo pomišljati da je to djelo Antuna Mažuranića.

Najzad još pominjem da je praški njemački časopis *Ost und West. Blätter für Kunst, Literatur und geselliges Leben* u br. 55 godišta 1842 (str. 222) objavio da je rječnik ušao u štampu, ali mu se pritom desila omaška da je za jednog sastavljača djela držao Vjekoslava Babukića a drugome da je ime naštampao »Ožarević«. Vraz ga zbog toga ljuto prekorava u jednom pismu svome (*Děla* V, 312). »... znamo da ćete Vi,« piše Vraz Erbenu, »pozorni biti ne umećući bilice i nebilice kao što je u *Ost und Westu* opet učinio njekakov g. K. S. (valjda Karel Sabina?), gdje stoji da ilirski rječnik slažu gg. Babukić i Ožarević što je debela laž.«

No zato je isti časopis bio prvi i — koliko sam našao — jedini koji je donio ozbiljan kritički sud o novom djelu. U članku »Mittheilungen über ilirische Literatur« koji ima karakteristični motto od Goethea: *»Lob und Tadel muß ja sein«* a štampan je u br. 79 od god. 1842, nahodimo dosta oštru, a ponešto i preoštru, kritiku Mažuranićeva rječnika. Pisac je članka »Philoslav« pod kojim se pseudonimom krije Banaćanin Aleksander Andrić, čovjek dobro upućen u naše prilike.[14] O rječniku zapisao je ovaj sud: Von

[14] Otkrivenje toga pseudonima imam da zahvalim g. dru. Josefu Volfu, ravnatelju biblioteke Narodnoga Muzeja u Pragu. Na moj upit o tome predmetu upravljen g. profesoru Mateju Murku dobio sam od g. Volfa ovaj odgovor: P. prof. Dr. Murko poslal mi dnes 7 I 1935 Váš dotaz, kdo se pod pseudo-

diesen Wirren [pisao je o sporu između Hrvatâ i Srbâ o imenu »Ilir«] mich abwendend, und die Auflösung des gordischen Knotens in Bezug auf den Namen Ilirier Andern überlassend, übergehe ich lieber zur Besprechung des ‚deutsch-ilirischen Wörterbuches' von Joh. Mažuranić und Jak. Užarević, als des *wichtigsten Werkes, welches in der Neuzeit die ilirische Nationalbuchdruckerei zu Agram verließ* [kurziv od mene]. Es enthält 45.000 Wörter, ist sonach vollständiger, als jenes von Wuk Stefanović Karadžić, welches 32.000 serbische Wörter enthält. Für Freunde der ilirischen Literatur, und die gegenwärtige Bildungsstufe der letztern, so wie für Deutsche, welche die ilirische Sprache lernen wollten, wird dieses zum ersten Mal in der neuen organischen Orthographie erschienene Wörterbuch sehr entsprechend, und immerhin eine sehr willkommene Erscheinung sein, nicht so jedoch für den Gelehrten, und in Bezug auf die Anforderung, ein stehendes Bild der ilirischen Schriftsprache zu liefern. Es theilt den Vorwurf der meisten Werke dieser Art, daß es auf die technischen und reinwissenschaftlichen Ausdrücke wenig, und nicht genug erschöpfend Rücksicht nimmt, daß viele Ausdrücke nicht fest genug ausgeschieden sind, daß es unpassende Neologismen enthält, ohne ähnliche, in der ilirischen und serbischen Literatur vorkommende und sanktionierte Wörter aufgenommen zu haben. Wir verkennen jedoch keineswegs den Eifer, Fleiß und die Ausdauer, welche nothwendig war, in kurzer Zeit und bei den jeden Augenblick sich entgegenstellenden sprachlichen Hindernissen, ein Werk dieser Art zu Stande zu bringen, und wünschen vielmehr, es möchten die Herren Verfasser bei aller Bescheidenheit derselben, unterstützt durch die Kenntniss fast aller europäischen Sprachen, sich auch auf die Bearbeitung und Feststellung der in den Wissenschaften vorkommenden Ausdrücke

---

nymem Philoslav v čas. Ost u. West r. 1842 skrývá. Odpovídám: je to Srb Alexander Andrić, který se podpisuje v čas. Ost u. West r. 1843 jako »k. k. Verwaltungs-Lieutenant des deutschbanater Regiments«. Důvody: Tento Andrić piše v Ost. u. West 1843, str. 381, toto: Wenn man bedenkt, daß der Mangel an einem geregelten serbischen Buchhandel, wovon ich bereits in vorigen Jahren in diesen Blättern eine nähere Erwähnung machte, ein Haupthindernis des fröhlichen Gedeihens der serbischen Literatur war... Tato věta z r. 1843 vztahuje se Mittheilungen über serbische Literatur, von Philoslav, Ost u. West 1842, Nr. 66, str. 266, kde jedině je stížnost na srbské knihkupecké poměry: Es ist dies der gänzliche Mangel eines geregelten Buchhandels, der jede literarische Tätigkeit im Keime erstickt...

Milo mi je da i na ovom mjestu mogu da izrečem svoju hvalu gg. Murku i Volfu za njihovu uslugu.

verlegen. Mindestens erringen sie das Verdienst, nebst dem obigen Wörterbuche eine tüchtige Vorarbeit geliefert zu haben, bis es etwa einem sich künftig bildenden Gelehrten-Vereine zu Agram gelingt, ein vollständiges grammatisch-kritisches Wörterbuch, mit Inbegriff der Ausdrücke aller Wissenschaften und Künste zu Stande zu bringen, und somit die ilirische Schrift- und Redesprache auf eine unverrückbare Basis zurück zu führen.«

Zanimljivo je da je i domaće općinstvo naše, pošto je rječnik izišao, unekoliko bilo razočarano tim djelom, ali to se razočaranje, valjada s patriotskih razloga, nije iznosilo na javu. Bilješka o tome ima u jednome pismu što ga je Vraz pisao Erbenu. K. J. Erben bijaše naime zamolio Vraza pismom od 20 srpnja 1842: »o zasláni pěti exemplařů německo-ilyrského slowníku« [ispor. Paul, Dopisy II, str. 5] i tu je molbu ponovio 16 listopada 1842 [ibid.]; na oba mu pisma Vraz dne 3 prosinca 1842 [*Děla* V, 321] odgovara ovako: »Od Slovara poslat ću Vam ostale [valjada: eksemplare] doskora, ako Vam bude drago. *Ja se za sada nisam Bog i Bogme usudio* [kurziv ovdje i dalje od mene], jerbo *to djelo ovdje ne zadovoljava ni glede savršenosti ni glede cijene* nad kojom općinstvo vrlo tuži. Uzrok toga je istina to što *ovdje još silno vlada onaj šarlatanski duh* koji žicu nadanja napinje odviše obećavajući zlatne gradove, pa na posljetku izađe sirotinja na dan. *Tako je bilo kod leksika* To je bolest-maternica koja se je *iza Drave i Mure* k nam dotepla i koje tragovi tako se teško dadu istrijebiti.«

Čini se dakle da je zagrebačka publika u jednu ruku zamjeravala Gaju veliku reklamu što ju je činio za rječnik a koja nije odgovarala vrijednosti djela, a u drugu ruku da je bila neraspoložena zbog visoke cijene za koju se rječnik prodavao. Prema tome je razumljivo da Gaj nije više pomišljao na to da izda i »ilirsko«-njemački dio rječnika. Ali Vraz je pišući Erbenu zaboravio da je i on sâm nekad u *Kolu* i te kako »žicu nadanja odviše napinjao«! (Ispor. str. 88.).

»Philoslav« iznosi tri glavna prigovora protiv novoga rječnika: 1) da se premalo osvrtalo na tehničke i naučne izričaje; 2) da hrvatska jezična građa nije dovoljno kritički probrana; 3) da u rječniku ima mnogo nezgodnih neologizama. Može se priznati da su drugi i treći prigovor opravdani, no onaj prvi prigovor svakojako je preoštar i to stim više što se pisci rječnika ispričavaju u predgovoru baš zbog nedostatka tehničkih termina.[15] Valja držati

[15] »U nas je osobito velika nevolja kad imaš prevesti koji posebni izraz, jer se u nas dosele niti u školi niti u djelarnici ne besjeđaše jezikom domaćim ništa ili jako malo. To polje je još sasvim neobrađeno. Zato će po svoj prilici bit u ovoj knjižici najviše pogrešaka što se tiče izraza poslovnih... Što imamo dobra, to spada svekoliko u krug od običnoga svagdanjega jezika. I to je osobito ono što smo nastojali najvećom pomnjom obraditi, jer je to temelj svakoga jezika; to je korijen i stablo koje kad jača jedared, pustit će lasno i granje na

na umu da su Mažuranić i Užarević morali, da tako rečem, gotovo iz ništa stvoriti potpunu tehničku i naučnu terminologiju za narod koji dotle nije imao nikakovih svojih tehničkih izričaja osim za neke najprimitivnije seoske vještine (predenje, tkanje, ratarske poslove, opančariju i sl.). Ako im je dakle uspjelo — a to im *jest* uspjelo — da u tom pogledu postave kakav takav temelj za buduće sastavljače leksikografskoga rada svoga, onda se može reći da su — za ono vrijeme — dužnost svoju časno izvršili.[16]

Inače su nazori »Philoslavovi« posve razboriti, naročito u tom što kazuje k a k o bi trebalo izraditi jedan kritički »ilirski« rječnik.

»Philoslav«, prosuđujući rječnik, polazi s višeg, naučnog stajališta, no u praktičnom životu knjiga se, dajbudi izvan Hrvatske, prihvatila bez mnogo kritike i zahvalno. Tako se omladina slovačka u Levoči obraća Gaju 3 travnja 1844 s molbom da im — »nářečím slovanským dle povinnosti Slovanské učiti se chtějícím« — pošalje na dar rječnik (Paul, Dopisy II, 97—98). No najljepše su se o rječniku izjavili M. Fialka i Tomáš Burián (koji se, kao izvrstan učitelj češkoga jezika u vojnoj akademiji u Bečkom Novom Mjestu, pominje u *Danici* god. 1837 str. 142 i 156). Prvi piše Vrazu 3 prosinca 1843 (z Nového Města u Vídně): »Přenesl on [setnik Laba (muž Gajeve sestre Judite)] Burianovi od p. Gaje nový slovník německo-ilirský, *slavné a krasné dílo* [kurziv od mene] — my nemáme ve své literatuře jému podobného« (ibid. str. 11), a sâm Burián zahvaljuje Gaju 19 rujna 1844 ovim riječima: Seit einem Jahre bin ich Ihr großer Schuldner, denn vor einem Jahre hatten Sie die Güte gehabt mir durch den Herrn Kamaraden Laba das *schöne, und was mehr heißt, sehr gut eingerichtete äußerst brauchbare* [kurziv od mene] deutsch-ilirische Wörterbuch zu schicken, wofür ich Ihnen nun meinen innigsten Dank abstatte. Aufgefallen ist mir bei diesem Wörterbuche, warum dem deutsch-ilirischen Theil eine ilirisch-deutsche Grammatik vorangeht; ich hätte gerade das Gegentheil erwartet. Wird der ilirisch-deutsche Theil auch und bald folgen? Diesen brauchten wir hier

sve strane i prolistati. Kad naši budu razumjeli dobro svoj svagdanji jezik, ako budu dobro i temeljito vješti kojoj nauci i od naravi ktomu pozvani, napravit će oni lasno svekolike izraze koji su nam još potrebiti. Što ne učini jedan, hoće drugi. Samo valja da bude čvrst temelj.«

[16] O neprilikama što ih zadavaše hrvatskim književnicima nedostatak tehničkog nazivlja, znao je, kako čitamo u Spomen-knjizi Matice Hrvatske (Zagreb 1892), koješta pripovijedati i Antun Mažuranić koji je u prvo vrijeme bio glavni saradnik *Novinâ* i *Danice*, zapravo urednik njihov. »Sastavljati jedan broj političkih novina,« piše Smičiklas u biografiji Antunovoj, »to je bila velika muka. Njima [saradnicima] je teško o političkim stvarima drugačije razgovarati nego njemački; *manjkali su im hrvatski izrazi za najobičnije političke pojmove*« [str. 290; kurziv od mene]. A u svojoj »Povjesnici gimnazije zagrebačke«, tužeći se na to da su Hrvati u latinskim školama bili othranjivani na tuđinski način, Mažuranić dodaje: »Tim nije čudo što ni najbolji ni najučeniji naši ljudi nisu mogli skladno i ugađeno ni deset riječi progovoriti našim jezikom...« (str. 291).

[i ovo je pismo pisano »z Nového Města za Vídné«] weit dringender, wenn wir ilirische Werke lesen, in welchen uns gar manches Wort dunkel bleibt. (*Ich würde Gott danken, wenn wir Čechen ein so gutes Handwörterbuch hätten* [Paul, Dopisy II, 72; kurziv od mene]).

Od novijih kritika (koliko ih uopće ima o tom djelu) ispisujem ovdje kratku ocjenu Vatroslava Jagića, štampanu u njegovoj Enciklopediji (Энциклопедія слав. филологіи I 429), koja vrlo dobro ističe vrijednost Mažuranić-Užarevićeva rječnika: Иванъ Мажураничъ... одолжилъ славянскую филологію словаремъ который онъ сообща съ Якобомъ Ужаревичемъ издалъ еще въ 1842 году въ Загребѣ... Словарь этотъ былъ для своего времени очень полезнымъ пособіемъ, подобнаго которому не имѣла тогда ни сербская ни хорватская литература; онъ сдѣланъ несравненно критичнѣе и лучше чѣмъ напр. латинско-иллирскый или итальянско-иллирскый словарь Стулли [posvud od mene razmaknuto].[17]

*

Isporedi li se rječnik M-ev (tako ću ga nakratko nazivati) sa starijim rječnicima našim, to ćemo unatoč dosta oštroj kritici »Philoslava« i onom nekom neraspoloženju što izbija iz redaka Vrazovih kad govori o rječniku, ipak radije pristati za povoljnim sudovima Šafarika, Budmanija i Jagića te reći da taj rječnik kraj sviju svojih nedostataka uistinu obilježava znatan napredak u povijesti naše leksikografije. M-ev je rječnik svakojako prvi naš moderni rječnik: prvi u kojem se pokušavalo u cijelosti njegovoj prikazati novi jezik naše lijepe knjige, naše nauke i našega obrazovanoga društva narodnoga — jezik koji se dakako istom stvarao, no koji će doskora pobjednički ući i u zakonodavno tijelo, u urede, u poslovnice i u škole — i u kojemu se, najzad, ogleda i moderni život onoga vremena. Pisci rječnika okupljaju naime u njem, koliko im je bilo moguće, riječi koje su nikle i stvorile

[17] I Pero Budmani (u svojoj raspravi: Pogled na istoriju naše gramatike i leksikografije od 1835 godine [»Rad« 80]) pohvalno pominje Mažuranićev rječnik. »Ako i jest leksikografija«, čitamo na str. 183, »mučniji i nezahvalniji posao od gramatike, te se je stoga na ovom polju [od 1835 do 1885] mnogo manje izradilo nego na gramatikalnome, ipak se mogu *s pohvalom pomenuti I. Mažuranića i J. Užarevića »němačko-ilirski slovar« (Zagreb 1842)* [kurziv od mene], Mažuranićev rječnik uz Gundulićev Osman, Drobnićev (izrađen s pomoću A. Mažuranića) — »ilirsko-němačko-talianski rěčnik« (Beč 1846—49)...«

se pod utjecajem moderne kulture i modernih tehničkih tečevina, tako da je M. u nas prvi ogled moderne leksikografije koja je u drugih naroda već bila savršeno razvijena, ali do nas, do onoga vremena, još nije bila doprla. Prelistavamo li pored M-a naše rječnike koji su mu najbliži vremenom, morat ćemo reći da oni, ma i bili izišli poslije godine 1800, još uvijek, sa svojom skučenom zalihom riječi, zapravo pripadaju u srednji vijek, dok nas M. prvi uvodi u novo doba — u jek XIX vijeka. Pa i Vukov rječnik, premda je djelo vanredno vrijedno i dragocjeno, ne može da se mjeri s M-em u l e k s i k o g r a f s k o m obziru. Vuk donosi jezično blago narodne poezije i patrijarhalnoga narodnog života, te on ima neprocjenjive zasluge za naš folklor i za našu lingvistiku, pa kao riznica čistoga štokavskog govora, no ipak, kao praktički priručnik koji ima služiti kao »vademecum« svakom obrazovanom čovjeku u dnevnom životu i radu, prirodno zaostaje iza M-a. Zar su Stulić, Voltić i Vuk mogli i da sanjaju o riječima kao što su: Briefstecher, Dampfmaschine, Dampfmesser, Fallschirm, Luftpumpe, Plattmühle, Postfrei, Preiscourant, Pressfreiheit, Proselytenmacherei, Regenschirm, Saldo, Schlagschatten, Schmelztiegel, Wechselbrief itd., da i ne pomenem specijalne tehničke izričaje kao: Heftlade, Lochsäge, Lötkolben, Luftzünder, Prägeeisen, Räumnadel, Stellrad, Schlichtfeile i dr. kojih ima gotovo na svakoj strani M-eve knjige?

Dakako, i M-ev je rječnik u prvom redu nastao onako kako su nastala i kako nastaju sva slična preduzeća: sastavljač je njegov najprije uzeo svoje najbliže prethodnike i iz njih pocrpao svu onu jezičnu građu koja je, po njegovu mišljenju, utvrđena i stalna te ne podliježe više kritičkom sudu. A budući da je M. sastavljao njemački i hrvatski rječnik, prirodno je da je najprije i najviše posezao za onim svojim prethodnicima koji su također hrvatske riječi tumačili njemački ili njemačke hrvatski, a to su Voltić, Vuk i Ballmann-Fröhlich.[18] M. upotrebljava obilno njihovu građu, jednoga više drugoga manje, ali je nigdje ne prenosi slijepo, već je probira prema nekim svojim principima koji, uostalom, nijesu

[18] Deutsch-illyrisches und illyrisch-deutsches Handwörterbuch, zum Gebrauch der Deutschen und Illyrier... Nach den sichersten und besten Quellen bearbeitet und herausgegeben von A. F. Richter und A. J. Ballmann. Zweiter oder Deutsch-Illyrischer Theil, bearbeitet von Rud. Fröhlich (Wien 1840). O obadvije sveske toga rječnika napisao sam u Прилозима за књижевност, језик, историју и фолклор (XIII. 1—11) kratak prikaz u kojem sam dokazao da je djelo vrlo slabo, a naročito prva (ilirsko-njemačka) sveska da je potpuno promašena.

posvud vidni. Da ogledamo nekoliko primjerâ! Iz Voltićeva »Ricsoslovnika« (Beč 1803), na pr., potječu, bez sumnje, ove riječi:

bogoljubnost (Frömmigkeit), bogoslovac (Gottesgelehrter), cjedilo (Seiher), domorodac (Landsmann), duševnost (Gewissen), dvornost (Höflichkeit), golot (Krystall), gvozdoteg (Magnet), komorač (Fenchel), kolotečina (Erdbahn, Planetenbahn [Vo.: der Kreis oder die Laufbahn eines Gestirns]), kopnomjerac (Feldmesser), kotlovina (Kupfer), krivokletnik (Meineidiger), krošnja (Brodkorb), last (Gemächlichkeit [Vo.: Bequemlichkeit]), lutak (Sämischleder [Vo.: Gamsleder]), mačar (Schwertfeger), magnuti (winken), naravnik (Naturalist [Vo.: Naturkundiger]), nijednostran (unparteilich, neutral), odor (Beute), oklopnik (Kürassier), okosnica (Gerippe), samokres (Pistole), samoprodaja (Monopol), samodržac (Monarch), samogovor (Selbstgespräch [Vo.: Gespräch mit sich selbst]), samosilnik (Tyrann), sočivo (Hülsenfrucht), šetalište (Spazierort [Vo.: Ort zu spazieren]), škaknica (Schachbrett), štionik (Pult [s. v. Lesepult: štionac, štionik]), zapostastvo (Faktorei) itd.[19]

Naprotiv M. n i j e preuzeo, na pr., ove riječi:

gaziv (seicht; M. prevodi »seicht«: plitak), krilonog (flügelfüssig; M. nema te njemačke riječi), krinca (Schale; M.: čaša, fildžan), krivogovorac (Verleumder; M. klevetnik, ogovaralac), krivoštovanje (Aberglaube; M.: praznovjerstvo, praznovjerje), krop (siedendens Wasser; M. nema ni u njemačkom sličnoga izričaja), kruhar (Brotbäcker; M. pekar, pek), kucavica (Rülps; M.: podrig), kuka (Purpurschnecke; M. grimiz, grimizov puž), macaklica (Tarantel; M.: tarantula), odrina (Weinlaube; M.: brajda, baras veliki), oduzlati (losknüpfen; M. nema te njemačke riječi), oglobina (Überbleibsel; M.: ostanak, ostatak, kusur) itd.

Kadšto iste riječi imaju u obadva rječnika različno njemačko tumačenje. Ispor.

drvar (Vo.: Holzhacker; M.: Holzhändler), kluba (Vo.: Rollrädchen; M.: Flaschenzug), krupa (Vo.: Hagel, dok M. prevodi »Hagel«: tuča, led, grad, a riječ »krupa« pravilno donosi s. v. Graupe: tuča, krupa, grad), rogač (Vo.: Bockshörnlein; M.: Hirschkäfer, ali s. v. Johannesbrot [= Bockshörnlein]: rogač), rukobran (Vo.: Degengefäß; M. Bügel am Degen [Degengefäß: balčak]), srdobolja (Vo.: goldene Ader; M.: Ruhr) ... i možda još koja.

Tu i tamo se dešava da se riječi i tumačenje slažu, ali se ne slažu oblici hrvatske riječi. »Korkrinde« kazuje M.: plut*a*, a Vo.: plut, plut*o*. Voltićev »čun« (Kegel) M. je promijenio u »čunj«.

[19] Pripomenuti treba da mnoge riječi koje se gore navode dolaze već i u rječnicima starijim od Voltićeva (na pr. »krivokletnik« što ga poznaju već Dellabella i Belostenec), no ipak je prirodnije pomišljati da ih je M. uzimao baš iz Voltića, već zbog njemačkog tumačenja.

Zanimljiva je riječ: hodotaj (Vo.: Fürbitter.; M.: Mittelsmann, Mittelsperson, Vertreter); M. je piše »hodataj«, a u tom obliku dolazi riječ inače istom u Daničića (ARj.).

Mnogo više od Voltića mogao je M-u poslužiti, i poslužio je, Vuk sa svojim Српским Рјечником od god. 1818. Sa svim tim on i to djelo nije iscrpio onako kako bi ga mogao i kako su ga iscrpli kasniji leksikografi. Ja sam isporedio više od trista nasumce odabranih karakterističnijih riječi Vukovih s riječima u M-a i našao da je on od tog broja preuzeo samo oko sedamdesetak, dakle otprilike tek četvrtinu riječi. Da navedem, primjera radi, niz riječi što ih M. nije preuzeo. To su:

alva, alvaluk, aratos, brotnjak, brstiti, brukanje, buljioka, crvenika, ćuba, doplaćivanje, dundar, golotrb, golušav, ilidža, inoča, inokosan, ira, ispiranje, jarmak, jarmenjak, jaruga, jasak, jašterica, jedinče, jednolik, jege, jošje [Erlenbusch, ali ima: jošik Erlenwald], kašičar [ali ima: kašika], kašičara, kenjača, keruša, keša, klecati [wanken; M. prevodi njemačku riječ: dibat se, kolebat se, voškat (vožkat) se, klimat se, teturat se], kumbaradžija, kušljav, lakomica, lavež, lukovača, lužnica, mraziti, mršati, mršanje, nabocati, oplećak, opravan, osoje, papoš, paprika, papratka, papratljika, papula, pištalina, pištati [zischen; M. veli: piskati, cičati], pituljica, pizmen, pjevalište, pjevidrug, plačidrug, plačka, plamenjača, plavetnikast, podsad, podsedlica, podvlačak, pogan, popašan, povod, povraz, prokapljivati, raf, rogulje, strnjika [Stoppeln; M. = strnište Stoppelfeld], taslak, trap, trov, unka, zadobiti [no ima: dobiti] itd.

Ima u Vuka mnogo riječi koje ni sad još nijesu ušle u općeni književni jezik, pa se stoga ne ćemo čuditi da ih se M. u ono vrijeme još više klonio. To su, od navedenih, na pr. riječi: taslak (Block), trap (Rübengrube), trov (Fischköder), unka (Grenzhügel), aratos (verflucht!), dundar (Haufen Leute), kumbaradžija (Bombardier), podvlačak (Unterschindel); pa onda riječi kao: ravak (Honigfladen), rega (Knurren des Hundes), potra (Getreideschaden) i dr. Ktome valja napomenuti da M. redovno ne unosi u rječnik supstantive postale od glagola s pomoću nastavka *nje* — koje naprotiv Vuk vrlo rado unosi — pa stoga ne nahodimo u M-a ni »brukanje«, ni »doplaćivanje«, ni »ispiranje«, ni »mršanje«, ni mnogo drugih takovih riječi. Valja i na to upozoriti da Vuk često, mjesto da prevodi, samo opisuje ili tumači njemačkim riječima značenje svoje srpske riječi. Ispor.

brotnjak = der Hügel worauf Färberrot gesetzt wird
buljioka = die die Augen hervorreckt

*

čavka = eine Art schwarzer Traube
čavoljak = eine Art kleiner, süßer, harter Äpfel
čeljuska = die Schraube die den Flintenstein festhält
ćaija = eine Art gefüllter Kuchen
ira = gegerbte Schafhaut
jašterica = Hitzpustel an der Zunge
kalup duvana = Pack Rauchtabak
lukovača = Kukuruzbrot mit Zwiebel
oplećak = der gestickte Vorderteil des weiblichen Hemdes
paličnjak = der Bohrer zu dem Stockloch im Joche
prijesjed = Nachzucht (von den Bienen) zur Fortpflanzung
ujaračiti = (ein Pferd) zum Wettrennen vorbereiten itd.

U takovim je slučajevima M. često morao biti u dvoumici pod koju njemačku riječ (pod koje »geslo«) da smjesti one Vukove riječi. Ja stoga dopuštam da se neke i od onih riječi što sam ih netom naveo možda ipak nahode u M-evu rječniku, ali pod drugom kakvom njemačkom oznakom kojoj se nijesam mogao dosjetiti. Ja to sudim po tome što, na pr., Vuk tumači riječ »tvorilo« = Einfassung des Käselaibs, a M. je navodi uz njemačku riječ: Käseform; »čvarak« se u Vukovu rječniku tumači = die Treber des geschmolzenen Fettes, a u M-evu ta riječ (uz kajkavsku »ucvirak«) dolazi uz njemačku riječ: Griebe. Još treba i to pomenuti da Vuk — ili zapravo Kopitar koji mu je najviše pomagao pri sastavljanju njemačkog nazivlja — upotrebljava i takove njemačke izričaje za koje je M. mogao držati da su bilo s kojega razloga nepodesni, pa se zato skanjivao preuzeti ih u svoj rječnik. To bi mogle biti riječi kao ove: befressen (brstiti), Nebenfrau (inoča), Bergriese (jaruga), Katzenschinder (mačkoder), masig im Gesichte (mrasav), Klosterdorf (prnjavor), taglöhnern (nadničiti, nadničenje), äbichte Seite (naličje; uzato ima i »Rückseite«, a ovu riječ preuzima M.). Zato, kad može i umije, M. unosi takove Vukove riječi pod drugim značenjem za koje je držao da je ispravnije ili možda preciznije i točnije. Neka se isporedi:

crkavica (Vuk: ein bischen Vermögen) M.: Darbepfarre (crkavica od župe, od parokije, od plovanije)
čaklja (Haken) Kunsthaken
kostrijet (Ziegenwolle) Kamelgarn, Kamelhaar
litar (Baststrick) Halsband des Hundes
maštrafa (Glas mit Handhabe) Humpen
naglavak (Vorschuhung, Vorschub) Vorschuh

peraica (Flachsraufe) Flachskamm (s. v. Kamm)
peruška (Federwisch, Federlappen) Federbesen
pisak (Luftloch) Mundstück
pizma (Rachefeindschaft) Geifer
planina (Bergwald) Berg
polokati (ausschlürfen) aussaugen
prigati (rösten) schmoren
prisoje (sonnige Gegend) Sonnseite eines Gebirges (s. v. Getriebe). Tako i: čelopek.
račve (Zanken) Zacken
slavina (Zapfen) Hahn an einem Fasse
ujam (Mühlergebühr) Mahlgeld, Mahlgroschen
vinoboj (Alkermes) Kermes
zatočnik (Verpflichtete, Kampfheld) Kämpfer itd.[20]

Ima i takovih tumačenja u Vuka, s kojima se M. u pogledu jednakosti značenja nije mogao složiti pa ih je stoga izostavio, kao: para Atem, plaviti se schwimmen ... ili ih je držao za lokalne izričaje te im zato nije dao mjesta u svom rječniku. To bi se moglo reći za riječi kao što su:

crvenika (ovo kod Vuka znači i »roter Wein« i »rote Ziege«)
papoš (Art größerer Flußkrebse)
pandurnica (Pandurenhütte)
pjevalište (Ort wo man gesungen hat oder zu singen pflegt)
pjevidrug (Singfreund, Mitsänger)
plačidrug (Mitweiner)
plačko (Kind das gern weint, Weiner)
posinak (Wahlsohn)[21]
povraz (Henkeleisen an einem Kessel)
pričanik (Pflockfisole)
zakačka (Schneiderhaken)

i bez sumnje još koja. No i tu je moguće da je koja takva riječ ušla u M-ev rječnik pod drugim njemačkim značenjem.

Kadgod je po svoj prilici M. bio baš uvjeren da je Vuk riječ krivo preveo. »Pituljica« je kod Vuka: Krapfen — no zar je M. mogao vjerovati da su u Vukovo doba u južnoj Srbiji poznavali te specifično austrijske kolače što ih danas zovemo: pokladnice?

[20] Riječ »patoka« tumači Vuk: der Lauer vom Branntwein. Tako i M. s. v. Lauer (vom Branntwein), ali istom riječju tumači i njemačko: Lutter. — Vuk ima »jalija« = Ufer, a M. istom riječju tumači i »Kai« i »Ufer«.

[21] Ali M. ima: Adoptieren = posiniti, posinoviti — i: Adoption = posinstvo, posinovljenje.

Lako je razumljivo da ni riječi »naguzljez« (Rückgänger) i »nakurnjak« (Hosenlatz) M. nije primio u svoj rječnik.[22]

Od riječi što ih je M. bez sumnje preuzeo baš od Vuka (premda je tu i tamo koju mogao i drugdje naći), napominjem primjera radi ovo nekoliko:

broć (Färberröte), čapur (Strunk), čuvalduz (Packnadel), indat (Hilfstruppen), ispisna (Abschreibgebühr), jedek (Paradepferd), kajda (Note), kalauz (Wegweiser), kašika (Löffel), kepec (Zwerg), kestenik (Kastanienwald), kičmenica (Rückgrat), kika (Zopf), mješaja (Mundbäcker), motovilo (Haspel, Weife), nabor (Falte), nadijevati (füllen), nado (Mäuseloch), nagon (Antrieb), naizust (auswendig), nakaza (Mißgeburt), naknada (Ersatz), naloga (Gedränge), namama (Lockspeise), namet (Auflage), namjera (Begegnung, Zufall), navada (Angewöhnung), navlaka (Überzug), nazadak (Rückgang), oklagija (Nudelholz), pabirak (Nachlese), pijanka (Trinkgelage), platac (Zahler), platnar (Leinwandhändler), plavka (Blondine), pošalica (Spaß, Scherz), povlaka (Sahne), svirač ([M. ima: svirac] Flötenspieler) itd.

Najzad se M. poslužio i Ballmann-Fröhlichovim rječnikom, svojim najbližim prethodnikom, premda je i sâm morao razbirati da je taj rječnik vrlo slabo djelo. No kako je ipak zagledao u nj, nije se dakako uvijek mogao oteti njegovu utjecaju i tako je prilično broj Fröhlichovih riječi prešao i u njegov rječnik. Ispor.

F.: Buxbaum zelenika (Jambr.), šimšir, bus
Buxbaumholz zelenikovina (Jambr.), šimširovina
M.: Buchsbaum zelenika,[23] šimšir
Buchsbaumholz zelenikovina, šimširovina

—

F.: Drache aždaja, zmaj, pozoj
M.: „ zmaj, aždaja, pozoj

—

F.: Doppelflinte dvocevka (puška)
M.: „ dvocijevka [dvočevka[24]]

—

F.: Fruchtgöttin boginja ploda (Ceres kod Rimljana)
M.: „ cerera [sic], boginja od ploda

—

[22] Kome bi se M-ev izbor Vukovih riječi možda činio premalo liberalan, toga ću podsjetiti na ono što je Jagić napisao ocjenjujući Broz-Ivekovićev rječnik (Archiv f. slav. Phil. XXIII, str. 525): Auch ich bin der Ansicht, daß das Vuk'sche Wörterbuch, wenn man daraus ein Wörterbuch der serbokroatischen Literatursprache machen wollte ... manches überflüssige, manches entbehrliche, ja sagen wir es gerade heraus, manches vulgäre Wort enthält, das entfernt werden darf.

[23] Kod Vuka je »zelenika« jedna vrsta jabukâ.

[24] Vuk donosi tu riječ istom god. 1852.

F.: Fruchthändler žitar; -in žitarica
M.: „ žitar; -in žitarica[25]

—

F.: Fuchs, neuer Student im Scherz und als Schimpfwort novi đak [djak], novak
M.: „ (ein neu angekommener Student auf Universitäten) novak, diak [sic]

—

F.: Füllhorn rog obilnosti
M.: „ rog od obilnosti

—

F.: Halbmond polumesec
M.: „ polumjesec

—

F.: Kamel kamila (Vuk), velbljud (altslav.), deva
M.: „ deva, kamila, velbljud

—

F.: Labyrinth mjesto zahodljivo, zahodnjak, labirint (Stulli)
M.: „ labirint, zahodnjak[26]

—

F.: Langöhrig dugouhi
M.: „ ušat, dugouh

—

F.: Nashorn nosorog, rinoceront (St.)
M.: Nasehorn nosorog

—

F.: Qualität kakvoća (Dan[ica])
M.: „ kakvoća[27]

—

F.: Zahnschmerz zubobolja, zubobol
M.: Zahnschmerzen zubobolja.

Čini se da je M. prenosio naročito one riječi za koje mu je citat vrela jamčio da su riječi pouzdane. Ispor. ove primjere:

F.: Firmament *tvrdina* (Berlich), nebeska tvrd
M.: „ firmament, tvrđa, *tvrdina* (nebeska)

—

F.: Glockenturm *zvonik* (Lan[osović])
M.: „ *zvonik*, zvonara [Vuk]

—

[25] I Vuk ima riječ »žitarica«, ali kod njega ona znači lađu: lađa žitarica Getreideschiff navis frumentaria. Zanimljivo je da uz »Getreidehändler« ni M. više ne poznaje »žitarice«.

[26] Jednako s. v. Irrgarten.

[27] Riječ se, prema ARj., upotrebljava već od XVIII vijeka, ali je nema u starijim rječnicima.

Iz Lanosovića potječu valjada i ove riječi u B.-F-u: *otik, otka* (Pflugreute); *lemeš* (Pflugschar); *uvratina* (Pflugwende; Vuk ima oblik: uvratine); *loćika* (Salat) — a sve te riječi ima i M.

Koliko se M. poslužio Fröhlichom kad je trebalo u hrvatski govor unositi nove riječi, o tome će još napose biti govora.

Najzad treba još napomenuti da je M. iscrpljivao i sprijed (na str. 92) pomenutu »Zbirku« riječi što je izišla u *Danici* god. 1835. To je stim razumljivije ako je istina da je tu zbirku složio Antun Mažuranić, brat Ivanov. Iz »Zbirke« valjada potječu ove riječi: bakrorez (premda »Zbirka« ove riječi ne tumači; navodi se »bakrorez v. mědorez«, no riječi »mědorez« nema), časopis, dnevnik (Tagebuch), dvoboj (Zweikampf), igrokaz, jezikoslovje (Sprachforschung), kazalište, olovka, parobrod, parokrug (Atmosphäre), parovoz, sveučilište (Universität), tjednik i dr. No i kod upotrebe »Zbirke« postupao je M. kritički. U prvom je redu izostavio kajkavske izričaje (almuštvo, arkuš, banta, ladanje[28] itd.), pa onda riječi koje su valjada skovane od sastavljača »Zbirke«, a nijesu bile po volji M-u. To su riječi kao: jamožitelj (Grubenbewohner), ranovrač (Wundarzt), spanak (Zapfenstreich), suhar (Zwieback), svjetoljub (Kosmopolit [preuzeo Šulek]), svojljub (Egoist), zapećnica (Märchen) itd. Najzad je kod nekih M. promijenio unekoliko i njemačko tumačenje (blagodaran, parokrug [Dunstkreis], prvobitan itd.).

U starije rječnike hrvatske čini se da M. nije mnogo zagledao, a koliko je zagledao, najviše se ispomagao Stulićem. Njemačka riječ »Einschalig«, na pr., tumačena je u M-u: jednozijeh [jednožĕh], a tu je riječ, prema ARj., mogao naći samo u Stulića (»jednozijehan St. porta che s' apre da una parte«). Tako će isto iz Stulića potjecati i ove M-eve riječi:

dugovrat (Langhals); po ARj. riječ ima samo Stulić

evrijen (Hebräer) po Stuliću, ako ta riječ nije možda uzeta iz prve sveske B.-F-ova rječnika (evrijen, evrijenac, evrijenak = Jude, Hebräer, Israelit)

gradobrana (Garnison); po ARj. riječ ima samo Stulić

lavast (s. v. falb i s. v. rehfarben) t. j. boje kao lav; po ARj. ta se riječ nahodi samo u Dellabelle i Stulića

[28] »Zbirka« tumači tu riječ ovako: 1) rus, Land (la campagna) 2) villa, Landbesitzung. Prema tome ne stoji ono što o toj riječi nagađa Maretić (»Rad« 157, 21): »Sve mi se čini da je baš iz Miškatovićevih prijevoda Turgenjeva usla u književni naš jezik kajkavska riječ ladanje ... za njem. Land rus. деревня.“

lizimirstvo, lizimir (Frömmelei, Frömmler); riječ imaju u tome značenju samo Mikalja, Dellabella i Stulić

pa onda još riječi:

bistrovid (scharfsichtig), brojogonetka (Cabbala), ludovet (Luftschloß), lukomet (Bogenschuß), lukotvorac (Bogenmacher), malik (Poltergeist), naravoslovac (Naturforscher), petobiće (Quintessenz), potmimrak (Schleicher), pričoslovje (Mythologie), rasadnik (Pflanzschule) ... i valjada još koja.

No ima i takovih riječi u M-a kojih nema nijedan stariji rječnik, pa se mora uzeti da ih je on unio iz svoga materinjega govora. Takova je na pr. riječ »požup« kojom se tumači njemačko: Kirchner (= zvonar, požup, prakatur; isto s. vv. Küster i Meßner). Poslije njega prvi donosi tu riječ istom Vladimir Mažuranić u svojim »Prinosima«.[29]

Druge su takove riječi:

kopa (Kohlenweiler) »hrpa drvja za palit uglevje«. Po ARj. tu riječ imaju samo Mikalja i drugo izdanje Vukova rječnika, ali je obadvojica drukčije tumače. Mikalja za nju veli: stog od slame, a Vuk: kopa *vide* stog. I Slovenac Murko je ima i slično tumači: Schober, eine Zahl von Vier.

medopir (Fledermaus). ARj. nema te riječi.

mjerčin (Messer). ARj. za tu riječ nema nijedne potvrde iz rječnikâ, ali donosi ovu bilješku: S. Ivšić (»mjernik u Grižanima u Hrvatskoj«).

(stanje) razi zemlje (Erdgeschoß); »riječ [razi] ušla [je] iz čakavskoga narječja kako se govori na Krku« (Maretić, Jezični savjetnik s. v.).

sablast (Gespenst); »bit će prov.« (Jez. savj. s. v.)

smoći [nasmagati] (erschwingen); »govori se u narodu iz kojega je ušlo u rječnike M. U., Š[ulek] i P[opović]« (Jez. savj. s. v.)[30]

sprat (Stockwerk). O toj riječi kazuje Maretić u »Jez. savj.«: »Koliko ja znam, nema toj riječi potvrde ni iz starijega jezika ni iz današnjega narodnog, nema ga ni u jednom slav. jeziku ni u neslavenskom (na pr. u talijanskom, u turskom i t. d.) i tako se ne

[29] Prinosi za hrvatski pravno-povjesni rječnik (Zagreb 1908—1923).

[30] Broz-Iveković donosi »smoći« i »smagati« u značenju: bändigen frango; hinreichen sufficio.

može znati otkle je ušla u rječnik M. U.; *premda je teško misliti da je izmišljena . . .«* [kurziv od mene].

s p u ž v a (Schwamm): »jamačno iz kojeg čakavskog narječja (D. Nemanić u svojim čakavskim studijama navodi *spužva* među riječima koje se govore u Istri)« (Jez. savj. s. v.).

Zanimljiva je riječ *menjik* kojom se tumači njem. Flurstein; tako isto s. v. Grenzstein, uz koju riječ M. dodaje »međa« [medja] dok uz »Lachstein« i »Markstein« ima tumačenje: međaš [medjaš], *menjik* (u zagradi: medjnjik). B.-F. nema riječi »Flurstein« ni »Lachstein«, ali ima riječ »Grenzstein« koja se tumači: *mejnik* (nagranični stup, anta V[uk]).[31] ARj. poznaje oblike: *menik*, *menjik* (samo u značenju jedne biljke [Ruta grave olens]) i *mejnik*. Za *menik* ima u ARj. ova bilješka: »Po otoku creskom, koji je sav kamenit, ima osobitih kamenitih humaka koji se katkad čine kao da je ondje ljudska ruka kamenje naslagala. Takav se humak zove ondje *menik*. Možda je od istoga korijena koji je u s p o m e n u t i, s p o m e n, s p o m e n i k? I. Milčetić. Vidi i Zborn. za nar. živ. 8, 135.« — Za *mejnik* upućuje ARj. na oblik *međnik*, gdje čitamo da je to kamen kojim se naznačuje kakva međa, a od rječnika da ga ima samo Daničićev — no pripominje da se *mejnik* govori u Bosni. — Tu je dakle dvoje moguće: ili je M. onaj B.-F-ov oblik *mejnik* smatrao pogreškom i popravio u *menjik*, ili mu je kao Primorcu bio poznat oblik *menik* te ga je unio u svoj rječnik u obliku *menjik* koji mu se možda činio pravilnijim — stim više što ga s. v. Lachstein tumači čistim štokavskim oblikom *medjnjik* (= međnjik). Svakojako je M. bio uvjeren da ono *n* u toj riječi mora zapravo biti *nj*.

»Bohuslaw« oglašujući u časopisu *Croatia*, kako je navedeno na početku ovoga članka, s velikom pohvalom M-ev rječnik, ističe da u njem nema nikakovih »neugeschmiedete Wörter«, već samo takovih koje su pokupljene iz naših starih rječnika i iz naše starije domaće literature. Tu tvrdnju »Bohuslawa« valja dakako uzeti »cum grano salis«, stim više što je ona izišla u članku koji je trebao da posluži kao reklama za novi rječnik. Ako je M. htio sastaviti m o d e r n i rječnik, on se prirodno nije mogao ograničiti na n a š e starije rječnike i n a š u stariju literaturu, jer tamo nije mogao naći riječi i izričaja za moderne pojmove XIX vijeka, već mu je bilo potražiti pomoći odruguda. To je on i učinio prema onoj maksimi Vitezovićevoj (ispor. Građa za pov. knjiž. hrv. XII, str. XXII):

Človik najdičnije svoju halju nosi,
a što doma nije, to se vani prosi!

I on se, kao Vitezović i drugi naši stariji leksikografi, ponajprije ogledao za drugim s l a v e n s k i m jezicima i što je tamo

[31] Uz »Markstein« ima samo: granični stup ili kamen, anta.

zgodno našao, to je prenio u svoj rječnik preudesivši tuđu riječ prema hrvatskim jezičnim zakonima, kako je najbolje znao i umio. Najviše se pomogao češkim, ruskim i slovenskim riječima. Te su nam pozajmice M-eve od česti već otprije poznate. Prvi ih je pokupio Tomislav Maretić u svojoj raspravi: Ruske i češke riječi u hrvatskom jeziku (Rad 108, str. 68—98). Maretić je u M-evu rječniku našao dvadeset i dvije riječi koje su po njegovu mišljenju bezuvjetno češkoga podrijetla;[32] šezdeset i osam koje su bez sumnje potekle iz ruskog jezika, pa trideset i dvije za koje se ne može odrediti jesu li prenesene iz češkog ili ruskog jezika.[33] Istaći treba da Maretić mnoge pozajmice češke i ruske ne navodi, jer je, kako veli, moguće (»i vjerojatno«) da one nijesu uzete iz pomenutih slavenskih jezika, već da su napravljene prema njemačkom ugledu. Tako riječi: lakouman, neophodan, posrednik, zaključiti (легкоумный, необходимый, посредникъ, заключить) — glasovati, polumjer, predstava, vlak (hlasovati, poloměr, představa, vlak).[34] »Gdjegod se može misliti da je ova ili ona naša riječ prevedena iz njemačkoga jezika, premda joj se nalaze družice u ruskom ili u češkom ili u ta obadva jezika [takove su u M-a riječi: zavisan (зависимый, zavisný), i zastupati (заступать, zastupovati)], takovijeh riječi nijesam uzimao u ovaj popis hrvatskijeh ruskinja i češkinja ... da mi se ne bi s pravom prebacivalo da sam se previše zaletio« (str. 74).

Iz kakvog je vrela M. uzeo te tuđice, tim se pitanjem Maretić pobliže ne bavi, no uglavnom posve ispravno drži da su uzete iz rječnikâ, samo za ruske riječi kazuje: »Mnoge ruskinje u Mažuranićevu i Užarevićevu, za tijem u Šulekovu rječniku nijesu za cijelo neposredno uzete iz ruskoga rječnika, već iz srpskijeh pisaca koji su bili udomili mnoštvo ruskijeh riječi već prije hrvatskog preporoda« (str. 71).

Drugi se pozabavio inojezičnim slavenskim materijalom M-evim Anton Breznik u raspravi: Vpliv slovenskih slovarjev na srbskohrvatske (Časopis za slovenski jezik, književnost in

[32] Ja računam, od iste osnove, samo po jednu riječ, dakle: uzor, uzoran ... brojim kao jednu riječ. Kad bi se zbrojile sve riječi što ih Maretić navodi, t. j. nesamo imenice već i od njih izvedeni pridjevi, onda bi broj dakako bio kud i kamo veći.

[33] To su riječi kao: posvetiti (widmen; посвятить, posvětiti), skroman (bescheiden; скромный, skromný), slog (Stil; слогъ, sloh), sposoban (fähig; способный, způsobný) itd. Sve te riječi, osim „slog", ima i M.

[34] Od gore kazanih riječi nahode se u M-a samo riječi »neophodan«, »posrednik« i »zaključiti«.

zgodovino; VIII, 16—67). On napose ističe da se M. pored čeških i ruskih poslužívao i slovenskim riječima, a od rječnika da je najviše upotrebljavao Murkov »Slovénſko-Némſhki in Némſhko-Slovénſki Rózhni Besédnik« (1833), Jungmanna »Slownjk česko-německý« (1835—1839) »in neki ruski slovar«. Zato da je razumljivo »da je segel tudi po slovenskem pripomočku. Največ slov. besed je vzel iz nem.-slov. Murkovego besednjaka ..., pregledal pa je tudi slov.-nem. del, kar dokazujejo izrazi *žerac, izjam, slovstvo* itd., ki jih ima samo slov.-nem. besednjak. Iz Murka je vzel tudi več čeških in ruskih besed, ki smo jih Slovenci že prej imeli ali pa jih je Murko sprejel v svoj besednjak« (str. 22).

Breznik ne istražuje s v e češke i ruske riječi M-eve, već navodi samo one »katerih ARj. ter Maretić v Radu [na pomenutom mjestu] nista upoštevala«. To su riječi:

dopis (iz Jungmanna), dokaz (iz Murka koji je riječ uzeo iz češkoga), časopis (Mu.; iz češkoga), ijedak [jědak] (J.), količnik (J.), listovnica (J.), napjev (J.), pisatelj (J.), pozoran (J.), skoba (J.). [Str. 22—23 pomenute rasprave.]

Napose pak, po Brezniku (koji dašto navodi »samo nekaj zgledov«), potječu iz Murka ove riječi kojima je on »prirejal ... srbskohrvatsko besedišče«:

sudnica, vez (knjiga, dio), djelaonica, djetovod, gasilo (gasionik), god, izjam, krajobraz, krsni list, nadjev (Füllsel; ali na str. 66 ispravlja da je to hrvatska riječ, jer je ima već Jambrešić [ima je i Voltić]), napitnica, obris, okolnost, otpad, pismovnik, pestinja, podrtine, površan, pravodušnost, slovstvo, strjelište, žerac. [Str. 24—29]

Breznikove su bilješke posve ispravne, no ipak treba reći da M. baš nije morao preuzeti sve navedene riječi izravno iz Murka ili Jungmanna, već da mu je u tom pogledu mogao biti posrednikom ili pomenuti Ballmann-Fröhlichov rječnik — koji Brezniku, kad je pisao onu raspravu, valjada nije bio poznat, jer on ga nigdje ne navodi — ili »Zbirka« što je god. 1835 izašla u *Danici*. Tako, na pr., riječ *opširan* koja se u M-a navodi uz njemačke riječi »weitläufig, ausführlich, umständlich«, po Brezniku potječe iz Jungmannova *Slownjka* (»obšjrný«), ali B.-F. navodi uz »weitläufig« baš oblik *opširni* (s oznakom da je uzet iz Dan[ice]),[35] a uz »Weitläufigkeit«: *opširnost*. Drugi su primjeri ovi:

[35] Riječi u B.-F-a označene kraticom »Dan.« ili naprosto »D.« uzete su u prvom redu iz pomenute »Zbirke«. No ima mnogo riječi u B.-F-a, koje potječu iz »Zbirke« a nijesu označene nikakovom kraticom, dok naprotiv ima

dopis (Correspondenz); B.-F. ima riječ *dopis* uz »Zuschrift« kao i Jungmann. (U »Zbirci« se riječ *dopis* izjednačuje sa »dosudak« = Urteil.)

dokaz (Beweis); B.-F. ima: Beweis *dokaz*, potvrđenje, uverenje, potvrda; tako isto i »Zbirka«.

časopis (Zeitschrift); B.-F. prevodi: Zeitschrift *časopis* Dan[ica], a ima i pridjev *časopisni;* tako isto u »Zbirci« nahodimo: *časopis* Zeitschrift.

listovnica (Archiv); B.-F.: Archiv *listovnica*, pisnica, »pismoscranna« (Stulli).

napjev (Gesangweise); B.-F. ima s. v. Melodie = *napev;* »Zbirka«: napjev = Melodie.

pisatelj (Autor); B.-F.: Autor *pisatelj* (tako i s. v. Schriftsteller); »Zbirka«: *pisatelj* = Schriftsteller.

pozoran (aufmerksam); B.-F.: aufmerksam *pozorni.*

skoba (Klammer); B.-F.: Klammer *skoba*, kruk, kvaka.

Isto vrijedi za neke od onih riječi koje je M. po Brezniku prenio iz Murka. Ispor.

[Band] *vez* (Einband), *knjiga, dio* (Buch, Theil). B.-F. ima s. v. Band *vez*, a s. v. Buch *knjiga, dio* (das erste Buch Moses prva knjiga, prvi dio). (I »Zbirka« prevodi *vez* = Band, ali latinski je prijevod: vinculum.)

djelaonica (Werkstätte). Murko: Werkstätte delavnica. B.-F. Werkstatt: *delaonica.*

krajobraz (Landkarte). »... naredil po Murku: sémlje obràs.« Ali B.-F. ima već gotovu riječ: s. v. Landkarte *krajobraz*, a s. v. Karte (Landkarte) *krajobraz;* tako isto »Zbirka«.[36]

okolnost (Umstand); B.-F.: Umstand okolovština Dan[ica], *okolnost*, opstojanje, sostojanje, opstojateljstvo; »Zbirka:« *okolnost* = Umstand.

pismovnik (Briefsteller); B.-F. ima i s. v. Briefbuch i s. v. Briefsteller = *pismovnik.*

---

riječi koje imaju onu kraticu a nijesu prenesene iz »Zbirke«. Te je riječi Fröhlich valjada izravno prenio iz *Danice.*

[36] Maretić (»Rad« 108, 72) iznosi mišljenje da bi to mogla biti jedina riječ koja je preuzeta iz poljskoga jezika, no dodaje: »Ali opet nije sigurno da smo tu riječ uzeli od Poljaka, jer bi mogla biti i domaća kovanica; ta je sumnja dosta osnovana zato jer u poljskom jeziku *krajobraz* znači njem. Landschaft, a rječnici Mažuranić-Užarevićev i Popovićev pišu joj značenje Landkarte.«

pestinja (Kinderwärterin). »... iz Murka: Kinderwärterin pestina«. B.-F. kazuje: »Kinderwärterin *pestinja* Dan[ica], dadinja auch«; »Zbirka«: *pestinja* = Kinderwärterin.

površan (oberflächlich). »Murko ima v slov.-nem. delu: povèrhen, kar bi se v sedanjem izpopolnjenem pravopisu pisalo *povrhnji*. Mažuranić je pa vzel obrazilo *bnъ* (srbskohrv. *-an, -na, -no*) in je moral *h* spremeniti v *š*: površan.« B.-F. ima: Oberfläche povrhnost, oberflächlich povrhnostni. Pripominjem da Voltić ima riječ *povarsni*, koju tumači: bergicht, i riječ *povarsje* = Berggipfel.

slovstvo (Literatur) »po Murku«. Može biti, ali bi moglo biti i po B.-F-u koji »Literatur« tumači: književstvo, *slovstvo*.[37]

strjelište (Schießplatz). I B.-F. kazuje za »Schießplatz« — *strelište*.

Dodajem riječ *obrez* (Schnitt eines Buches) koja možda potječe iz Murka, ali je ima već i B.-F. (s. v. Schnitt), a za *djetovod* (Pädagog) pominjem da već Dellabella ima oblik: djecovođa.

I od riječi za koje Maretić navodi da su češke pozajmice a Breznik ih ne pominje, sedam ih se nalazi već u B.-F-u, pa je prirodno pomisliti da ih je M. odavde prenio. To su riječi:

bitan, bitnost (wesentlich, Wesenheit). B.-F. prevodi: Wesenheit = bitnost; »wesentlich« mu je doduše = glavni, ali zato je »wesenlos« = bezbitni.

dosljedan (folgerecht). B.-F.: consequent = dosljedni Stipich.

podneblje (Klima). B.-F. ima uz riječ »podnebje« bilješku »Dan«.

prevaga (Übergewicht).

upliv (Einfluß). B.-F.: »upliv D.«

uzor (Muster). B.-F.: Muster zum Sticken.

zbirka (Sammlung). B.-F.: »zbirka Dan.«.

Neke od tih riječi ima i Murko (podnebje, sbérka), a riječ »primjeran« č. přiměrný, koje nema B.-F. no ima je Murko u obliku

[37] »Zbirka« nema riječi *slovstvo*, ali već u prvim tečajevima *Danice* ta se riječ općeno upotrebljava, a ima i pridjev *slovstven* = književan, literaran. Na pr. u *Danici* god. 1836, broj 29, ima članak od Jana Kollára pod natpisom: O slovstvenoj uzajemnosti među koljeni i narječji slavenskimi, a u tečaju III (god. 1837) dolazi redovna rubrika pod natpisom »Slovstvo« (ispor. brojeve: 26, 28, 42, 47, 49, 51, 52). Uostalom, riječ »slovstvo« upotrebljava Dragutin Rakovac već godine 1831 u pismu pisanu Ljudevitu Gaju 20 veljače.

»permerjen«, možda je Murkovim posredovanjem prešla u M-ev rječnik.[38]

Ali pored riječi što ih navode Maretić i Breznik, ima ih još podosta u M-a koje su prenesene iz češkoga ili su napravljene prema češkom uzoru. Evo ih nekoliko:

čitanka (Lesebuch). Maretić je pominje kao češku pozajmicu istom u svom »Jezičnom savjetniku«.

stražnik od tamnica (Gefangenwärter; Jungmann: stražnjk; s. v. Wächter veli M.: stražar, čuvar).

smjes (J.: směs Gemengsel), ali je riječ valjada prenesena iz B.-F-a (Gemenge, Gemisch smes Dan.).

mjenik (Geldmäkler; J.: měnec, měnič). Šulek je uzeo slovensku riječ »mešetar« (od lat. messetus) koja je onda općeno prihvaćena kod nas.

živo vodokopno (Amphibium; J.: vodozemnj). Šulek je preuzeo čistu češku riječ: vodozemni (vodozemac) koja se onda udomaćila kod nas.

vodovod (Wasserleitung; ima već B.-F., a preuzeo ju je i Šulek).

vodomet (Springbrunnen; J.: wodomet; ima i B.-F. [Springbaum vodomet]). Preuzeo Šulek.

vodohod (Wassertreter; preuzeo i Šulek: vodohod, vodohodac). Prema Jungmannovu »wodochod«, ali ta riječ znači: Wasserlauf, Wasserleitung.

parobrod (Dampfschiff; možda prema češkom: parolod, ali već B.-F. ima »parobrod« s oznakom »D.« [»Zbirka«: parobrod = navis vaporacea, Dampfschiff], a uzato i »paroplov«).

parokret (Dampfmaschine; možda prema češkom (J.): parostrog [= parostroj].

vunopraljac (Wollwäscher; prema češkom (J.): wlnopralec). Šulek: perilac vune.

Riječi na *-mjer:* dahomjer (Ausdünstungsmesser), drvomjer (Holzmesser), glasomjer (Tonmesser), gustomjer (Dasymeter), kutomjer (Winkelmesser), paromjer (Dampfmesser), putomjer (Wegemesser), stopomjer (Schrittmesser), svjetlomjer (Lichtmesser), tego-

[38] No vrijedno je napomenuti da se već u vrijeme kad je Mažuranić pisao svoj rječnik, ta riječ, u obliku »primjeran« (примѣран), upotrebljavala kod Srbâ. Ispor. citat što ga navodim iz Лѣтописа na str. 89. Nahodi se i u jednom članku Šulekovu u *Danici* (1845; str. 110) u obliku »primjerniji«, ali Šulek ju je možda uzeo baš iz M-a.

mjer (Barometer), toplomjer (Wärmemesser), vjetromjer (Windmesser), vlagomjer (Feuchtigkeitsmesser), vodomjer (Wassermesser), zrakomjer (Luftmesser) i sl. mogle su nastati prema češkim (J): větroměr, wodoměr i dr. — ako nijesu napravljene prema njemačkom ugledu kako to misli Maretić (polumjer — Halbmesser).[39] Riječ: gvozdena cesta (Eisenbahn) podsjeća na češku: železná dráha, ali neposredno je valjada stvorena prema B.-F-ovoj: gvozdena kolomija. Pogrešno prevodi M. riječ: Wappenkönig = cimernik, grbovnik ... jer jamačno nije točno znao što ta riječ znači. »Wappenkönig« je sinonim za »Herold«, pa ga Jungmann i prevodi: hlasatel, herolt, a i M. s. v. Herold ispravno kazuje: telal, glasnik, navjesnik. I Šulek ne prevodi riječ točno: Wappenherold (Wappenkönig) = pregledalac grba, grboznanac.

Od ruskih i češkoruskih riječi što ih navodi Maretić u svojoj raspravi, velika većina (oko sedamdeset) nahode se već i u B.-F-a, pa ih je po svoj prilici M. odanle i izvadio. To su riječi:

basna, čaj, činovnik, dozvoliti, iskren, izraz, izvješće (B.-F.: izvješćenje), izvoliti, ljubopitan (ljubopitljiv), nacrt (načertanje), narječje, nužda, nježan (nežni), obitavati, oblast, obmana (obmanj), obrazovati (obraziti), obzor (obzorje), odobriti, opasan, oprovrći, opširan, pitomac, pokus, ponjaća (ponjatja), porok, poslovica, posvetiti, predmet, pretpolagati, prisutnost (prisutstvo), proizvod, pronicav (pronicateljni), prosvjeta (prosvećenje), prozračan, revnost, riješiti (rešiti), rukovodstvo, savjest (sovjest), savršen (sovršen), slog, sposoban, strast, strog, suglasje (soglasje), suprug, suvremen (sovremeni), sveštenik, svojstvo, točka, točan, tokar, udoban, ukus (vkus), ushititi, usluga, uspjeh (uspeh), ustav, uvažavati (uvažati = уважать), važan, vjerojatan, zanimati (zavnimati), zaraziti, zvuk ... i još neke. Mnoge od tih riječi nahode se već u »Zbirci«, i to baš u obliku što ga ima i B.-F. (na pr. prisutstvo, vkus, zavnimati itd.).

Napredak prema starijem rječniku razbira se u tome što B.-F. kadšto naprosto ispisuje rusku (češku) riječ (ispor. pronicateljni, sovjest, soglasje, vkus), dok M. nastoji da svim tim riječima poda hrvatsko lice.

Veliku čest tih ruskinja i ruskočeškinja ima i Murko (oblast, obrazovati, pitomac, predmet, prozračan — posvetiti, rešiti, strast, vkus i t. d.), ali kad ih imaju B.-F. i Murko, ja držim za vjerojatnije da su uzete iz B.-F-a (odnosno iz »Zbirke«). Naprotiv riječi kojih nema B.-F. kao:

[39] Takovih riječi ima već i B.-F.; ispor. drvomjer (Holzmesser), mokromjer, vlagomjer (Feuchtigkeitsmesser; uz »vlagomjer« ima bilješka: russ.), vjetromjer (Windmesser).

podroban umständlich подробный podrobný (Murko: podròben einzeln, „detailiert")

razjasniti erklären разъяснить (Murko: rasjáſniti erklären)

risati zeichnen рисовать rýsovati (Murko riſati zeichnen)

stolica Residenz слолица stolice (Murko: ſtoliza Residenz) mogle bi biti uzete iz Murka, ako ih nije već imala *Danica.*[40]

O tuđicama u našem jeziku Maretić (str. 75 i 76) kazuje ovaj sud: »... u primanju tuđih elemenata u književni jezik treba kao i u svakom poslu postupati prema zlatnomu pravilu: est modus in rebus t. j. uzimati samo ono što je doista potrebno i što duh dotičnoga jezika može podnijeti. Ako se na to dvoje pazi, onda primanje tuđica *nije ni nagrda jeziku ni sramota narodu koji ih prima«* [kurziv od mene].[41] S tim se sudom može svatko složiti, pa zato i M-u ne ćemo zabaviti njegove češke, ruske i slovenske pozajmice koje su dobre i koje su bile potrebne, ali mu zamjeravamo što je na pr. uz njemačku riječ »erblos« pored dobrih izričaja: *bez djece, bez nasljednika* unio još posve nepotrebni izričaj: *bez otroka* — ili što je, kako to Breznik s pravom ističe, Murkova »žreca« (shrez) [Opferpriester] — zaveden, dašto, njegovim tumačenjem: *eigentlich der Fresser* — pohrvatio u *»žerac«* i ktome još skovao femininum *žerica!*

Istom onda kad mu ni drugi slavenski jezici nijesu mogli pomoći, M. je bio prinuđen uteći se građenju novih riječi ili preuzimati nove riječi što su ih drugi književnici skovali. Ja ne ću na ovom mjestu da podrobno kritiziram taj rad njegov — ta u ono vrijeme ni on ni drugi još nijesu znali zakone po kojima se grade riječi, te su se stoga morali pouzdavati u svoje još nerazvito jezično osjećanje — već hoću samo da konstatiram da u njegovu rječniku ima neologizama koji su općeno prihvaćeni te i danas još

[40] Tri od ruskinja što ih pominje Maretić donosi prvi, hrvatsko-njemački, dio Richter-Ballmannova rječnika, ali s posve drukčijim značenjem nego što ga ima M. To su: *zavod* (M. = Anstalt; R.-B. = Irrgarten, Labyrinth), *nauka* (M. = Wissenschaft; R.-B. = Lehre); *sopstven* (M. = eigen; R.-B. = persönlich), tako da između njih valjada nema nikakove veze. Sve tri riječi ima i drugi dio rječnika (koji se citira u raspravi: B.-F.), ali tu je *zavod* = Fabrik (prema ruskom заводъ), *nauka* ima oblik *nauk* i znači također »Lehre«, dok *sopstven* ima značenje »eigen« kao u M-a.

[41] Milan Budimir u svojoj raspravi „Iz klasične i savremene aloglotije" (Споменик С. К. А. LXXVI [II] str. 37), izričući svoju sumnju o navodnoj čistoći starogrčkoga jezika, s pravom ističe da je „apsolutna idioglotija" više nedostiživ ideal nego utvrđena stvarnost koja se uvijek može provjeriti, jer *„narodi i njihovi jezici ne razvijaju se u hemičkim retortama niti se čuvaju u muzejskim vitrinama".*

živu, a ima i takovih kojima se već davno zameo trag.[42] Prema tome navodim

(I) ovo nekoliko novih riječi koje su se održale, a koje su, koliko sam mogao utvrditi, prvi put osvanule u M-evu rječniku. To su:

a) *prave kovanice.*[43]

b r o d o l o m j e Schiffbruch (Š.: brodolom). ARj. nema te riječi.

c j e n i k Preiscourant (Š.). ARj. nema.

c r e v o b o l j a Darmgicht (Š. s. v. Darmweh koju M. prevodi: trbobolja). ARj. nema.

c r v o l i k wurmförmig (Š.). ARj. nema.

č e l o v o đ a Matador (Š.). ARj. ima uz tu riječ bilješku: »u naše vrijeme« i citira Vuka da se govori u Crnoj gori, ali u Vukovu rječniku od god. 1818 još nije bilo te riječi. Slično je napravljena i riječ r a č u n o v o đ a Rechnungsführer (Š.).

ć u d o r e d n i k Moralist (Š.). ARj. nema.

d a l e k o v i d weitsichtig; napravljeno prema »kratkovid« što ga je M. mogao naći kod Voltića. Š. ima »dalekovidan«; danas se upotrebljavaju oba oblika. ARj. nema nijednoga.

d v o s j e n beidschattig (Š.: raznosjen). ARj. nema.

g r b o s l o v j e Heraldik, Wappenkunde (Š.). ARj.: »načinjeno u naše vrijeme«.

g r o m o v o d Blitzableiter (Š.: munjovod). ARj. ima samo »munjovod« iz Šuleka.

i s t o k r a k gleichschenkelig (Š.: takmokrak). ARj. nema.

i s t o k u t a n gleichwinkelig (Š.: takmokutan). ARj. nema.

i z j e d i k n j i g a Büchernarr (Š.: jediknjiga). ARj. nema.

i z l i k a Vorwand (Š.). ARj.: »Načinjeno u naše vrijeme od pisaca«, no citira od rječnika samo: Šulek znan. naz. Prema Maretiću (Jez. savj. 34) riječ potječe iz slovenskoga jezika, ali Breznik (str. 58) drži da je i hrvatska. »Ker je beseda znana med Belo-

[42] O M-evim neologizmima moglo bi se s još većim pravom reći ono što je Jagić rekao o Šulekovim kovanicama u pomenutoj već ocjeni Broz - Ivekovićeva rječnika (str. 522): Auch dort, wo seine Vorschläge nachher durch bessere Ausdrücke ersetzt wurden, gebührt doch ihm das Verdienst den ersten Impuls gegeben zu haben.

[43] Slovo »Š.« uz riječ znači da je kovanicu preuzeo i Šulek. Gdje je Šulek M-evu kovanicu ponešto promijenio — osobito ako je onda riječ prihvaćena u promijenjenom obliku — to je napose istaknuto.

kranjci... je najbrže znana tudi čakavcem, med katerimi je bil Mažuranić rojen.«

kalionica Bletzfaß (Š.). ARj. nema.

kišobran Regenschirm (Š.). ARj.: »načinjeno u naše vrijeme«. Riječ je preuzeo i Broz-Iveković koji je poredi s narodnom riječju »kolobran« (Wegestein) i donosi potvrdu iz Milićevića (Med. 180). — Ovamo idu i riječi: ognjobran, vatrobran Feuerschirm (Š. ima samo »ognjobran«, ali danas je valjada običajnija riječ: vatrobran; ARj. nema riječi »ognjobran«); padobran Fallschirm (Š.; ARj. ima tu riječ i citira Šuleka) i prsobran Brustlehne, Brustwehr (Š.; riječ je preuzeo Broz-Iveković koji je prevodi: »Brustwehr an Festungen, Schanzen, Vermachung, Schutzmauer« i donosi potvrdu iz Milićevića [Zim. 65]).

količnik Quotient (Š.). Češka riječ. Ima i ARj. s bilješkom da je riječ uzeta iz Šuleka.

kradikesa Beutelschneider (Š.). ARj. kazuje: »u naše vrijeme« i citira Terminologiju.[44] Maretić u »Jez. savj.« veli o toj riječi: »kradikesa Taschendieb; riječ nije loša: trebalo bi doduše da znači samo čovjeka koji krade kese, ali je značenje rašireno i na onoga koji sve krade što je u džepovima, dakle njem. Taschendieb...« — Kao sinonim dodana je riječ režikesa koju ima i Š.

krajopisje Chorographie (Š.: krajopis). ARj. nema.

kruhokradica Brotdieb (Š.: habikruh, kvarikruh). ARj. nema. Ovamo idu i ove M-eve riječi: drvokradica Holzdieb (Š.), dušokradica Seelenverkäufer (Š.: ljudotržica), knjigokradica Bücherdieb (Š.), marvokradica Viehdieb (Š.); od tih riječi ARj. donosi samo »knjigokradica« s bilješkom da je uzeta iz Šuleka.

kvarizanat Hudler (Š.: krpar, napasnik). ARj. nema.

lutkar Puppenkrämer, Puppenmacher (Š.) ARj. nema.[45]

---

[44] Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Österreichs (Deutsch-kroatisch, serbisch und slovenische Separat-Ausgabe). Wien 1853.

[45] Sličnih naziva za majstore, napravljenih s pomoću nastavka *-ar* prema istovrsnim narodnim riječima (stolar, obućar, kolar itd.), ima u M-a podosta, a neki su se i održali koliko njihov obrt uopće još postoji. Ispor.: konopar Š. (Seiler), kundačar Š. (Büchsenschäfter), lular Š. (Pfeifenmacher), oblantar Š. (Oblatenbäcker), pečatar (Petschaftstecher), taracar Š. (Pflasterer), uresar (Š.: kitničar, možda prema gore pomenutoj Terminologiji koja tom riječju prevodi njemački izričaj: Galanteriewarenhändler), utezar Š. (Gewichtsmacher), užar Š. (Seiler) i dr. Riječi »konopar« i »užar« ima i Vuk, ali istom u izdanju od 1852.

mjenica Wechsel (Š.). ARj. donosi tu riječ i citira Terminologiju i Šuleka. Riječ je prihvatio Broz-Iveković koji donosi potvrdu iz Daničića (Osn. 316).

mjestopisje Topographie, Ortsbeschreibung (Š.: mjestopis). ARj. ima »mjestopis« i citira Terminologiju i Šuleka.

močionik Netzkessel (Š.). ARj. nema.

nadorez Stahlstich (Š.). ARj. nema.

naukodajan belehrend (no ima i riječ »poučan« koju je preuzeo Š.). ARj. nema.

ognjometan feuerspeiend (s. v. Vulkan = brdo ognjometno; Š.: vatrometan). ARj. nema te riječi.

olovolijevac Bleigießer (Š.: olovar). ARj. nema.

opaska Bemerkung (Š.). Maretić (»Jez. savj.«) kazuje da je riječ načinjena prema njemačkoj riječi, no Broz-Iveković donosi je kao narodnu riječ, dakako s drukčijim značenjem (»treba obnoć opasku imati«).

parokret Dampfmaschine (Š. ima »parokret« i čistu češku »parostroj«). ARj. donosi tu riječ i citira Šuleka.

paromjer Dampfmesser (i ostale mnogobrojne kovanice na *-mjer* koje sve preuzima Š.). ARj. uz riječ citira Šuleka i Popovića.[46]

pilana Sägemühle (Š.). ARj.: »govori se i piše u naše vrijeme«.

poluprozor Halbfenster (Š.).

polusukno Halbtuch (Š.).

Obadvije riječi ima i ARj. s bilješkom da su uzete iz Šuleka.

predigra Vorspiel (Š.). Ima i ARj. s bilješkom da je riječ uzeta iz Šuleka.

prileg Coitus, Beischlaf (Š.).

prpošan naseweis (Š.). Prema Maretićevu »Jez. savj.« riječ je izvedena od imenice »prpoša« koju donosi Stulić, a imenica »prpošenje« dolazi u jednoga pisca XVIII vijeka u značenju: jogunluk.

redovit ordentlich (Š.).

rudoslovje Bergwissenschaften (Š. s. v. Mineralogie).

ruševine Ruinen (Š. donosi tu riječ u obliku: ruševina [Schutt, Trümmerhaufen]).

---

[46] Ђорђе Popović, Речник српскога и немачкога језика. Pančevo 1886².

s i s a l j k a Pumpe (Š.).

s i t n o z o r Mikroskop (Š.). Napravljeno možda prema češkoj riječi: drobnohled (Jungmann).

s l a d o l e d Gefrorenes (Š.).

s l a m n a t strohern. Maretić (»Jez. savj.«): bolje »slaman« — ali i tu riječ ima M. i to na prvom mjestu. Š. ima samo: slaman.

s l a s t i c e Zuckerwerk (Š.).

s l i k a t i malen (Š.). »Nema nijedan od starijih rječnika« (»Jez. savj.«). Broz-Iveković ima oblik: slikovati.

s p a j a l o Lötkolben (Š.).

s t e z n i k Mieder (Š.).

s t r a t i š t e Richtplatz (Š.). Prema »Jez. savj.« riječ je napravljena od glagola »stratiti« što ga donose Dellabella, Voltić i Stulić.

z v j e z d a r n i c a Sternwarte (Š.). Na tvorbu te riječi je valjada utjecala Murkova: svesdárniza.

ž i v o d e r Abdecker (Š.). Tu riječ ima već Murko, ali po Broz-Ivekoviću »govori se u Hrvatskoj« što da potvrđuje vlastito ime »Živoder«.

Maretić u »Jezičnom savjetniku« navodi da su i općeno prihvaćene riječi: drzovit, drzovitost, kazalište, olovka, slovnica, srh (Kante), značaj (Charakter) ... najprije osvanule u M-evu rječniku. Ali to nije točno, jer su riječi: kazalište, olovka, srh, značaj ... prvi put izišle u »Zbirci«, a riječi: drzovit (naseweis), drzovitost (Frechheit), slovnica (Grammatik) ... donosi prvi put B.-F.

b) *riječi domaće uzete u nekom novom značenju.*

l o m a č a Scheiterhaufen (Š.). ARj. ima tu riječ u tri različna značenja, ali nema je u značenju što ga donosi M.

l o s o s Lachs; imaju već Stulić i B.-F., ali njima je ta riba = som.

m o č i o n i c a Netzbecher, Netzschüssel (Š.: kvasionica Netzbecken). Zapravo »močionica« znači stvar koja se moči (ARj.: svežanj lana ili kudjelje priređen da se moči) a ne spravu u kojoj se moči. U obliku »močilnica (lana)« ima tu riječ već Belostenec i tumači je: fasciculus lini aqua maceratus. M. je »močionica« povezao sa »močiti«, kako je poslije njega Šulek napravio »kvasionica« od »kvasiti«.

namira Quittung (Š.); starije je značenje: Befriedigung (ispor. ARj. s. v.).

naselac Anpflanzer, Ansiedler (Š.); starije je značenje: koji živi na selu, seljak, ratar (ispor. ARj. s. v.).

obaviti, obavljati verrichten (Š.). Maretić (»Jez. savj.«) kazuje o toj riječi: »obaviti, obavljati t. j. opraviti, opravljati, (u)činiti, svrši[va]ti (kakav posao) najprije se nalazi u MU. a ne može se znati otkle je u taj rječnik ušao glagol koga nema nijedan drugi slavenski jezik osim slovenskoga, ali se čini da su slovenski pisci taj glagol uzeli iz hrvatskih knjiga.«

oborina Niederschlag (in der Chemie) (Š.). ARj. bilježi i to značenje i za nj citira Šuleka.

poprsje Brustbild (Š.). Prema Maretiću (»Rad« 108, 91) riječ potječe iz češkoga (»poprsí«), no točnije je reći da značenje te riječi potječe iz češkoga, jer sama riječ već je bila poznata Dellabelli, dakako u drugom značenju (»pettorina, piumaccio e altro per difesa del petto«). ARj. dodaje: u današnjemu književnom jeziku je to posve obična riječ.

svjetionik Leuchtturm (Š.). Stulić ima riječ u oblicima: svjetilnik, svitilnik ... a u značenju: lucerna, candelabrum.

tražiti begehren, verlangen. Ispor. »Jez. savj.« s. v.

Riječ suncostaja nahodi se već u Belostenca, ali je, mislim, istom s pomoću M-a ušla u nauku gdje se još upotrebljava.

I riječ parovoz (Dampfwagen) [za koju ARj. citira samo Šuleka i Popovića] ulazi prvi put u M-ev rječnik s posebnim značenjem, premda je ona već otprije bila poznata (ispor. Ilešićevu raspravicu »Iz istorije naših reči II.« [Јужнословенски филолог XII, 172]), a donosi je i »Zbirka« od god. 1835: parovoz = currus vaporaceus, Dampfwagen. Razlika je samo u tom što je kod »Iliraca« (na pr. u Gajevim pismima što ih pominje Ilešić i valjada u »Zbirci«) riječ »parovoz« općeno značila u prvom redu ono što se kasnije (po Ilešiću otprilike od god. 1845) nazvalo »željeznica«, dok kod M-a ta riječ naznačuje »lokomotivu« — jer »Eisenbahn« on zove: gvozdena cesta.[47] Koliko se još danas upotrebljava »parovoz«, mislim da se upotrebljava samo u smislu »lokomotive«. I Šulek veli: »Locomotive samovoz [to bi zapravo bio »Automobil«!], lokomotiv; s[iehe] Dampfwagen — a tu je: parovoz.

[47] Možda je na tvorbu »gvozdena cesta (gvozdeni put)« utjecao i francuski izričaj »chemin de fer«.

c) *kombinacije od poznatih riječi za označivanje novih pojmova.*

krivi mjesec, krivo sunce Nebenmond, Nebensonne (Š. mjesto »kriv« upotrebljava pridjev »slijep«).

sjeverna zora Nordlicht; valjada prema francuskom »aurore boréale«. Š. nije prihvatio M-ev izričaj već kazuje: [Nordlicht] sjeverna luča, svjetlost, zažara — no i M-ev se izričaj još upotrebljava.

(II) Manje su životne snage imale, na pr., ove riječi koje su, koliko sam našao, također prvi put iskrsle u M-evu rječniku:

a) *kovanice.*

čistizahod Nachtarbeiter (Š.: zahodar). ARj. nema te riječi. Stulić ima riječ: čistiprud (electrum), Vuk: čistikuća der (die) das Haus reinigt.

istorastupan parallel (Š. usporedan — i ta je riječ pobijedila). ARj. je nema.

kakost Eigenschaft, kakovost Qualität (Š.: Eigenschaft svojstvo, Qualität kakvoća). Samo Stulić ima sličnu kovanicu: kakostvo.

kolesovati rädern (Š.). ARj. nema te riječi, premda je ima Šulek.

kopatno fossil (ima i Š.). To nije ni češka ni slovenska pozajmica; valjada je skovana prema ruskom pridjevu ископаемый [imenica je: ископаемое]. Istom se riječi prevode: »Mineral« (kopatno; Š. kopina) i »Mineralisch« (kopatan; Š.: rudan, mineralan). ARj. ne poznaje nijednu od tih riječi.[48]

krvoplah blutscheu (Š.). ARj. nema.

lamarnica Plattmühle [od »lama = gvožđe od sablje, noža ... i »lamar« = čovjek što kuje lamu (ARj.: Blechschmied)]; Š. veli: tanjilo, pljoštilo.

listobod (napravljeno prema: listober, listopad) njem. Briefstecher t. j. »šilo za probadat liste«, ali za onoga koji ne zna

[48] Dimitrije Isajlović, auktor rječnika Нѣмачко-србскій Рѣчникъ (Beograd 1847), koji se mnogo poslužívao našim „slovarom", uzeo je mjesto M-eve kovanice originalnu rusku riječ: ископаемо тѣло, минералъ. Unekoliko je riječ „ponašio" Vuk Marinković u knjizi Ѳстествена Повѣсница (Beograd 1851), koji zove „carstvo mineralno" također: царство ископны, a za mineralogiju kazuje da uči poznavati: минерале или ископне.

o čem se radi riječ je posve nerazumljiva. Uostalom, danas se na drukčiji način spremaju listovi! ARj. nema te riječi; Š. je ima.

lutar Sämischgerber; riječ nije dobro napravljena, jer je »Sämischleder« = lutak. Š. je ipak riječ preuzeo, ali je nije preuzeo ARj.

ljetobrojenje Zeitrechnung (Š.: ljetobroj). Za »ljetobroj« kazuje ARj. da je nastala »u naše vrijeme«.

mjerizrno Kugelmaß (Š.: zrnomjer). ARj. nema.

mrtvosanen schlafsüchtig; prema Stulićevu: mrtvosan (lethargicus); Š.: mrtvosanan, dremovan. ARj. poznaje samo Stulićev izričaj.

samoistvo, samoistnik Egoismus, Egoist (Š.: sebičnost, samoživost; samoživ).

samosov Rüde (Š.).

samožeg Luftzünder (Š.).

stablopis Baumbeschreibung (Š.).

šestokuće Sechseck (Š.).

štedionik (za svijeću) Lichtknecht (Š.: štedak). To će valjada biti moderni: svijećnjak.

trboslovac Bauchredner (Š.: trbozborac).

vadimozag Markzieher (Š.: vadimozak). Ispor. vadidno (Bodenzieher), Stulićevo: vadizubi (indecl.) i danas običajne riječi: vadičep, vadivijek. Po istom je principu načinjena M-eva riječ: vrtipečenja = Bratenwender.

vjerosilje Glaubenszwang (Š.). Našao sam riječ upotrebljenu u jednom članku »Slavenskog Juga« (1849, br. 87).

vidoslovje Optik (Š. je nije preuzeo). Možda napravljeno prema Stulićevu: vidoznanje = ottica, scienza che tratta di cose pertinenti alla vista.

b) *kombinacije od riječi.*

ganutiv oblok Schubfenster (Š.: povlačni oblok). M. je i sâm osjećao da je izričaj loš, jer ga još napose tumači: »prozor koji se riva amo tamo«. Zacijelo se nijedan književnik nije poslužio tim M-evim izričajem!

iglasto drvje Nadelholz, a »Laubholz« je lisnato drvje. ARj. kazuje da je riječ »iglast« nastala »u naše vrijeme« i citira Šuleka; isto se veli za »lisnat« i citira se Vuk. No otkako

je Š. izišao sa svojom »bjelogoricom« i »crnogoricom«, ova su dva termina posve prevladali. [Ispor. moj člančić »Bjelogorica, Crnogorica« (Наш Језик IV, 137—139).]

jutarnji dar Morgengabe (Š.). Za hrvatskog čitača nerazumljivo. Danas se veli »vjenčani dar«.

naredbeni vjetar Passatwind; »naredbeni« znači: koji dolazi redom, po redu; ispor. ARj. s. v. naredbeni. Š. kazuje: vazdašnja ustoka. Mislim da je danas izričaj »pasatni vjetar« općeno prihvaćen.

pengalac od priličja Porträtmaler (Š.: obrazar). S. v. Maler M. na prvo mjesto meće riječ »slikar«, no i za »pengalac« donosi ARj. potvrde iz dva starija pisca.

skljizaće cipele Schlittschuh (Š.: kliza, lježma [ližma]).

stvarna škola Realschule (Š.: stvarnica, realka).

uras muzikom Spieluhr (Š.: svirajući dobnjak).

Što M. prevodi »Kuppelpelz« izričajem žute čizme, bit će možda kakav (meni nepoznati) narodni izričaj.

(III) Najzad još hoću da pomenem neke njemačke riječi i fraze koje nijesu baš sve tehničkog ili naučnog karaktera, ali se upotrebljavaju često u lijepoj knjizi ili u običnom govoru obrazovanih ljudi a da M. ipak nije mogao za njih naći hrvatskih izričaja u domaćim vrelima. U mnogo je slučajeva M-u uspjelo da takove riječi prenese dosta dobro odabranim hrvatskim riječima jednakoga ili barem sličnoga znamenovanja. Ispor.

Eheteufel uzrok, kamen smutnje (ženidbene). Š.: smutljivac, prznica ženidbe.

Gegenantwort odgovor na odgovor. Š.: odgovor protivnika.

Kirchenbuße pokora očita. Š.: crkvena pokora.

Notbrunnen (Š. nema te riječi) požarni bunar.

Pudelnärrisch šaljiv, smiješan. Š.: tamašan, smiješan.

Radebrechen: *fig.* — die Wörter, die Sprache kvariti, lomiti jezik, riječi. Š.: natucati, nakrpati, štrbekati.

(Knecht) Rupprecht: bauk. Š. nema te riječi.

Kalmäusern sanjati, živjet daleko od ljudi; skupariti, tvrd, škrt biti. Š.: samotovati, loviti mušice.

Kaltblütigkeit mir, pokoj od duše; hladnost, studenost, mrzlina. Š.: hladnokrvnost.

Kaltsinnig... neoćutan; mlak, mlačan. Š. nema te riječi.

Nasenquetsche plosnat sanduk. Š. nema.

Nichterscheinung nedošašće. Š.: nedolazak, izostanak.

Gnadengehalt mrtva plaća. Š.: milostinja.

Rabeneltern nemili roditelji. Š.: neroditelji, nečovječni roditelji.

Rabenmutter nemila mati. Š.: nemati.

Rabenstein stratište. Ima i Š.

Rappelköpfisch naprasit. Š.: sulud, ćaknut, goropadan.

Zeugungstrieb nagon rodni (Š.: rodni nagon), nagon od rađanja.

Neka budu pomenuti i ovi prijevodi:

(Absicht) in der — »cjeća«.

Bengel (ein grober Mensch) »natovari pa ošini«.

Riječ »Wildgraf« prevedena je u M-a: *vildagrof*. Ovo nije puki barbarizam, kako bi se u prvi mah činilo; »Wildgraf« je naime titula jedne stare njemačke plemićske porodice, koja se upotrebljavala i kao »nomen appellativum« (»Rhein- u. Wildgrafen«, latinski: comes silvaticus ili c. silvester, francuski: wildgrave). Ono je *a* valjada umetnuto zbog lakšeg izgovora. Slično su prenesene riječi: Burggraf = *burgrav* (franc.: burgrave), Markgraf = *margrof* (franc.: margrave), Landgraf = *langrof* (langrofica, langrofija; franc.: landgrave).

U pogledu neologizama što su prvi put osvanuli u M-evu rječniku pregledao sam dva naša najmlađa rječnika da utvrdim koliko ih, u rječnicima, živi još u naše dane. Ti su rječnici: a) Речник српскохрватског и немачког језика. Израдили dr. phil. Светомир Ристић и Јован Кангрга. Београд 1928 (leksikonski format, 1263 str.) i b) Njemačko-hrvatsko-srpski i Hrvatsko-srpsko-njemački rječnik. Sastavio dr. Gustav Šamšalović. Zagreb [1929] (velika 12°. 661 + 792 str.). Našao sam da od sprijeda pomenutih riječi prve skupine RK ima više od trideset i tri, a od onih koje su pomenute na str. 105 četiri riječi, svega dakle više od trideset i sedam riječi. To su riječi: cjenik, crvolik, čelovođa, dalekovid, drvokradica, gromovod, izlika, kišobran, količnik, kradikesa, kvarizanat, lomača, lutkar, mjenica, namira, obavljati (verrichten), opaska, paromjer (i druge kovanice na *-mjer*), pilana, poprsje, prsobran, računovođa, redovit, ruševine, sisaljka, sladoled, slikati, spajalo, steznik, stratište, tražiti (begehren), zvjezdarnica, živoder — sablast, smoći, sprat, spužva. Ša. ima više od trideset i

devet riječi iz prve skupine i pet od onih na str. 105, svega dakle više od četrdeset i četiri riječi. To su riječi: cjenik, čelovođa, drvokradica, izlika, kišobran, količnik, kvarizanat, lomača, losos, mjenica, namira, obavljati (verrichten), oborina, opaska, padobran, paromjer (i druge kovanice na *-mjer*), pečatar, pilana, poprsje, predigra, prileg, prpošan, prsobran, računovođa, redovit, ruševine, sisaljka, sitnozor, sladoled, slamnat, slastice, slikati, steznik, stratište, svjetionik, taracar, tražiti (begehren), zvjezdarnica, živoder — razi zemlje, sablast, smoći, sprat, spužva.

Već po ovom izboru — koji dakako nije potpun — može se utvrditi da je M. ne baš malenom broju neologizama utr'o put u knjigu i u živi govor. A tu treba još pridodati da mnoge njegove riječi živu ma da ih pomenuti rječnici nijesu prihvatili, ili ako ih jesu prihvatili, to su ih prihvatili u obliku Šulekovu (na pr. riječi kao: brodolom, grboslovlje, krajopis, mjestopis, vatrobran, rudoslovlje, sjeverna zora i dr.).

Što se tiče ARj-a, tu mnogih riječi M-evih dakako nema, jer su se urednici njegovi posluživali samo sa dva novija rječnika, i to Šulekom i Đorđem Popovićem, pa kojih riječi ta dvojica nijesu preuzeli od M-a (premda su se obadvojica obilno njime poslužili), tih dakako nema ni u ARj-u.

Premda se M. u predgovoru žali da će »po svoj prilici bit u ovoj knjizi najviše pogrešaka što se tiče izraza poslovnih, a *osobito travarstva* [od mene istaknuto]; jer kako sve znanosti, tako ti je obrađena u nas i botanika, to će reć — nikako« — ipak mu je uspjelo skupiti lijep broj botaničkih termina koji su od veće česti dobre narodne riječi te su onda ušli i u Šulekov »Jugoslavenski imenik bilja« (1879) i danas se još u nauci upotrebljavaju. Evo rukovet takovih riječi:

Enzian križatica [Gentiana cruciata][49]
Feigbohne vučjak, vučji bob [Lupinus albus]
Feldkümmel kumin divji [Lagoecia cuminoides]; (Quendel) majkina dušica [Thymus serpillum]
Feldmohn turčinak [Papaver Rhoeas]
Feldröschen vjetrenica divja [Anemone]
Fench muhar [Setaria]
Fenchel morač, komorač, kopar [Foeniculum officinale]
Flöhkraut buhača [Inula conyza]

[49] U uglastim je zagradama dodano latinsko ime biljke prema Šulekovu »Imeniku«.

Kamille prstenak, raman [Chrysanthemum Leucanthemum], romanika [Anthemis nobilis]

Kannenkraut kositerna trava, konjski rep [Equisetum]

Gauchheil mišakinja [mišjakinja; tim se imenom nazivlje »Hühnerdarm«], krika [Anagallis arvensis]

Geniste žuka, žukovina [Sparthianthus junceus]

Giftkraut svolina [Conium maculatum]

Goldwurz čepljez [Asphodelus ramosus]

mogranj (Granatapfel), paprat vodena (Haarkraut), žabokrek (Hahnenfuß), kopitnjak (Haselwurz), čuvakuća, čuvarkuća (Hauslaub), podbijel (Huflattich), volovsko oko (Johannisblume), sunovrat žuti, žuta lužanja (Jonquille), črmanj (Kuhweizen), mljekosjeda (Labkraut), koštrika (Mäusedorn), neren kaloviti (Moosblume), pasvica (Nachtschatten), klokočika (Pimpernuß, Pistazie), rosopas (Schellkraut), visibaba (Schneeglöckchen) itd.

Osim hrvatskih i drugih slavenskih leksika zagledavao je M. i u jedan strani rječnik, a to je Henschelov rječnik francuskog i njemačkog jezika,[50] pa je iz toga rječnika i on u svoj rječnik umetnuo kratku njemačku gramatiku. Henschel naime ima pred obadva dijela svoga rječnika kratku gramatiku onoga jezika koji je čitaču tudi, dakle u prvoj svesci njemačku gramatiku napisanu francuskim jezikom (*Notions élémentaires de grammaire allemande à l'usage des Français*). To je prihvatio i M. te umetnuo u svoj rječnik kratku njemačku gramatiku napisanu hrvatskim jezikom pod natpisom *»Prvi početki njemačke slovnice«*, koja je puki prijevod one Henschelove gramatike. (Na pr. Tous les mots substantifs sont déclinables [Svako samostavno se more sklanjati]; Le datif du pluriel se termine toujours en *-n* [Višebrojni dajni se dokanča svigdar na *-n*]). M. to i ne taji, već u predgovoru izrijekom ističe: »Što se u ovoj knjizi govori o njemačkoj slovnici, uzeto je iz slovara njemačko-franceskoga od Henšela; njemu dakle i ukor i slava; jer mi njemački slovničari nit jesmo nit hoćemo da budemo«. Da je izišao i hrvatsko-njemački dio rječnika, u njem bi se zacijelo nahodila hrvatska gramatika napisana njemačkim jezikom.

Je li mu Henschel još u nečem poslužio, na pr. kao vrelo za njemačku jezičnu građu, teško je ustanoviti, jer ima u Henschelu mnogo riječi što ih M. nema, dok naprotiv M. ima riječi kojih nema Henschel. Ako mu je dakle Henschel i poslužio za njemačku građu,

[50] Neuestes französisch-deutsches und deutsch-französisches Wörterbuch. Zum Gebrauche für alle Stände beider Nationen. Von Henschel. (Nouveau dictionnaire français. A l'usage des deux nations. Par Henschel. Nouvelle édition ... Vienne et Leipsick 1840.)

svakojako je kraj njega upotrebljavao još i drugi koji njemački rječnik.

Štampa je rječnika čista i brižno nadgledana; štamparskih pogrešaka, koliko sam opazio, ima vrlo malo (Nachzügler dundaš mjesto: dundar). Amo tamo uvrštena je koja riječ u abecednom nizu na krivo mjesto; ispor. »durchsetzen« dolazi pred »durchschallen« i cijelim nizom riječi sa »sch«; »durchsäuern« stoji iza »durchseihen«, »durchsein« iza »durchseufzen«, »Sonnenführer« ispred »Sonnenferne, Sonnenfinsterniß, Sonnenflechten«. Veća se griješka nahodi na str. 446 koje tekst je štampan na str. 447, dok se tekst str. 447 nalazi na str. 446.

Kao leksikografski nedostatak mora se istaknuti da se kod njemačkih sinonima čitavo hrvatsko tumačenje ponovo štampa kako je to radio i Voltić. Navodim ovaj karakterični slučaj:

Durchfahrt *prolaz, prohod*
Durchfuhr *prolaz, prohod*
Durchgang *prolaz, prohod*
Durchlaß *prolaz, prohod,* propust, propuštanje
Durchlauf *prolaz, prohod;* lijavica
Durchmarsch *prolaz, prohod,* marš
Durchreise *prolaz, prohod*
Durchritt *prolaz, prohod,* projah [!], projezd, projahanje, projezdenje
Durchstrich (der Vögel) prolet, *prolaz, prohod* ptica
Durchzug *prolaz, prohod,* propuh.

Neka se isporede i ovi primjeri: Schneller — Schnippchen — Nasenstüber (skrpuša, zvrčka); Feier — Feiertag (praznik, blagdan, svetac, svetkovina), Sonnenstillstand — Sonnenwende (suncostaja), Hebelade — Hebewinde — Hisse (vito) itd. Naprotiv je leksikografski ispravno: Küfer s. Böttcher.

Kadšto, ali rijetko, njemački sinonimi nijesu posve jednako istumačeni. Ispor. ova dva primjera:

Durchfeuern (den Ofen) razgrijati, ugrijati, *ražariti,* raskuriti peć.
Durchheizen ugrijati, razgrijati, raskuriti, *raspaliti.*

—

feuerspeiender Berg gora ognjena, brdo ognjem rigajuće
Vulkan ... vulkan, gora ognjena, brdo *ognjometno,* ognjem rigajuće.
Feuerberg gora, brdo *ognjevito.*

Naposljetku još navodim neke jezične osobine rječnika, koje se danas više ne mogu odobriti.

1. M. piše infinitive glagolâ bez razlike sa *ti* ili *t* (*ći, ć*) na kraju, pa čak i običnije piše *t* (osobito kad je glagol povratan: topiti, taliti; topit se, talit se). To dakako nije bila pogreška u vrijeme kad se rječnik izdavao, jer krnji infinitivi živu u narodnom govoru a upotrebljavali su se i u književnom jeziku dugo vremena, pa se i M. posve prirodno služio njima. Ali u novije doba ti se krnji oblici konzekventno gone iz književnog jezika.

2. Po ugledu romanskih jezika (talijanskoga i francuskoga) upotrebljava M. prijedlog *od* gdje i nije potreban u hrvatskom. Na pr.: nagon *od* rađanja (Zeugungstrieb), soba *od* parade (Paradezimmer), trgovac *od* konjâ (Pferdehändler), knjiga *od* čitanja (Lesebuch), bog *od* rata (Mars), skazaljka *od* minutâ (Minutenzeiger) itd.

3. S leksikografskih razloga upotrebljava M. adv. *skrozi* na način koji nije običajan u književnom hrvatskom jeziku. Ispor.: bacit skrozi (durchwerfen), pognati skrozi (durchtreiben), usudit se skrozi (durchwagen), skočit skrozi (durchspringen), pucati skrozi (durchschießen), piriti skrozi (durchstreichen [als der Wind]). Naprotiv čitamo: durchwehen propuhivati, propirivati; durchblasen propuhati, produvati.

4. Tako su isto leksikografski obziri prouzrokovali ove jezične nezgrapnosti:

»Durchsein« *bit prošó*
»... einen guten Herbst gehabt haben« *bit urodilo vino, bit imao dosta vina*
»missen« *manjkat komu što*
»durchschneien« *propadati snijeg*
»Ekel« *dizat se kome želudac*
»nebeln« *magla biti, pasti magla*
»weghaben« *bit primio, bit dobio* ... i dr.

5. Grčke riječi s oštrim hakom pišu se obično bez *h* (imen, imeneo, imna, ipokondrik, ipoteza, idrostatika) ali ih ima i s *h*: hiperbola.

6. Još napominjem da se »Blase« kazuje hrvatski čas »mjehur« (s. v. Blase), čas »mihur« (s. vv. Hausenblase, Harnblase), a za »Familie« da dolaze oblici: obiteo, obitel, ali da ima i sasvim neobični oblik »obitio« koji ARj. doduše bilježi, ali ne navodi za nj primjerâ.

*

Rječnik je M-ev izišao na svijetlo sa dva auktorska imena. Danas više ne znamo kako su oba auktora podijelili svoj posao, a savremenici nam ništa o tom ne javljaju, no čini se da je g l a v n i posao ipak izradio sâm Mažuranić. Tadija Smičiklas čak tvrdi da je Mažuranić sâm i z a m i s l i o takav rječnik, jer u biografiji njegovoj, koju je napisao za Spomenknjigu Matice Hrvatske (Zagreb 1892), kazuje: »U ovo doba *rodi mu se kao sama od sebe misao* [kurziv od mene] da obradi rječnik njemačko-hrvatski« (str. 114). Iz biografije pak, koju je napisao sin Ivana Mažuranića, Vladimir (Pjesme Ivana Mažuranića; Zagreb 1895), doznajemo da je Mažuranić školske godine 1839—1840 bio namjesni učitelj u zagrebačkoj gimnaziji i da je u to vrijeme, premda se pripravljao za advokatski ispit, u društvu s Užarevićem *počeo izradivati rječnik*, a u jesen 1840, preselivši se u Karlovac, da ga je *»dovršio i izdao«* (kako je prije napomenuto, rukopis rječnika ušao je u štampu u proljeće 1841). Dok je bio u Karlovcu, Mažuranić nije mogao »dovršivati« rječnik s Užarevićem, jer je Užarević u to doba boravio ili u Zagrebu ili u Beču (gdje je 1842 svršio medicinu), pa je teret posla prirodno pao na leđa Mažuranićeva. Čini se da je on, dok je boravio u Karlovcu, izvršivao i dio korekture, ili dajbudi reviziju, štampanih araka rječnika. U sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu sačuvalo se nekoliko korekturnih stranica rječnika (str. 1—4—5—9—12—13—16) koje su kao da konačna korektura sloga, jer ima na njima malo ispravaka. Te se stranice nahode u omotu od debele žute hartije, na kojemu je n a š t a m p a n a ova adresa: »Sr. Hochwohlgeboren Herrn Johann v. Mažuranić, Landes- und Wechsel-Gerichts-Advokaten. Abzugeben bei Herrn Nik. Vranyiczany in Karlstadt.« Nije dakle nevjerojatno da se u takovim omotima korektura redovno slala Mažuraniću u Karlovac.[51]

Uostalom, da je — od dvojice na natpisnom listu kazanih auktora — Ivan Mažuranić uistinu bio glavni r a d n i k u tom leksikografskom preduzeću, može se suditi i po tom što je on bio vrstan znalac tuđih jezika (prema riječima njegova sina on je, pored slavenskih jezika, poznavao još i latinski, njemački, talijanski, francuski, engleski i madžarski), a koliko se oduvijek i do konca svoga života zanimao jezičnim pitanjima, o tome ima obilno dokaza

[51] Pomenute stranice s omotom utaknute su u Babukićev primjerak rječnika o kojem će još napose biti govora.

u pomenutoj biografiji (ispor. str. XV—XX).[52] Prema tome, što ime Mažuranićevo na natpisnom listu stoji na prvom mjestu, to nije učinjeno s a m o zato što po abecedi *M* dolazi prije *U*.

No pored Ivana Mažuranića i Jakova Užarevića ja sam uvjeren da je »Slovar« imao još i t r e ć e g saradnika — a to je po mom mišljenju bio A n t u n Mažuranić. O njegovu se saradništvu doduše nigdje ništa ne pominje, što je najposlije i posve razumljivo kad uzmemo na um veliku čednost Antunovu, no u drugu ruku bilo bi pravo čudo da Antun, kraj filološkog znanja i iskustva svoga, ne bi bio pomagao savjetom i djelom brata svog Ivana s kojim ga je oduvijek vezala prisna ljubav. Ktome se i Antun mnogo zanimao leksikografijom. Već je napomenuto (str. 92) da je on valjada sastavljač »Zbirke riječi« koja je izišla u *Danici* i gdje su hrvatske riječi istumačene latinski i njemački. Prema riječima njegova biografa (Tadija Smičiklas; ispor. Spomen-knjigu »Mat. Hrv.« str. 294) on je, kad je Ivan M. izdavao Gundulićev »Osman«,[53] »pomagao bratu Ivanu kod rječnika«.[54] Kad je onda sâm izdavao djela Hanibala Lucića, dodao je izdanju »velikim trudom sastavljeni rječnik sa njemačkim i talijanskim tumačem svake riječi hrvatske«.[55] Najzad pominje Smičiklas: »Radio je zajedno s Babukićem i na Drobnićevu rječniku (god. 1847—1849) koji su njih dvojica znamenito povećali, a Antun pridao i talijansko znamenovanje svakoj riječi.«[56] Ako je moje mišljenje osnovano, dalo bi se i lakše razumjeti kako se golemi posao oko »Slovara« mogao izvršiti u razmjerno v r l o kratko vrijeme.

U redu je da ovdje pripomenem da se i V j e k o s l a v B a b u k i ć mnogo zanimao M-evim rječnikom. On doduše valjada nije na njem sarađivao, ali ga je, pošto je bio štampan, marljivo proučavao i upotpunjavao, a plod toga truda njegova sretno nam se

[52] „Могу засвидѣтельствовать л и ч н и м ъ о п ы т о м ъ [razmaknuto od mene], что Иванъ Мажураничъ всегда настаивалъ на чистотѣ, правильности и единствѣ литературнаго языка“ (Vatroslav Jagić, Энциклопедія I, 430).

[53] Diela Ivana Gundulića. Knjiga parva. Osman. Izdano troškom narodne Matice. U Zagrebu 1844.

[54] *Osmana Gundulićeva Riečnik* (str. 1—137). Riječi su hrvatske istumačene njemački i talijanski.

[55] Hanibala Lucića Hvaranina Skladanja. Pisana 1495—1525. Novoizdana troškom Dra. Ljudevita Gaja. S predgovorom i rěčnikom od Pr. Antuna Mažuranića. U Zagrebu 1847. (I tu su, na str. 111—153, hrvatske riječi istumačene njemački i talijanski.)

[56] Ilirsko-němačko-talianski Mali Rěčnik od Josipa Drobnića. U Beču 1847.

sačuvao. U sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu pohranjen je (pod sign. R 3396) Babukićev vlastiti primjerak rječnika obilno interfoliiran, a na umetnutim listovima bijele hartije nahodi se više stotina bilježaka Babukićevih, sve ispisanih vlastitom rukom njegovom, čisto, uredno i vanredno pomnjivo. Kao da je Babukić isprva mislio da će uskoro biti potrebno drugo izdanje rječnika pa je za nj pripravljao građu, no kako je on te bilješke zapisivao i poslije izdanja Šulekova rječnika, kad već nije moglo biti govora o novom izdanju »Slovara«, čini se da je on taj posao nastavljao kao svoju razbibrigu — onako otprilike kako je to radio s Drobnićevim rječnikom (ispor. u Smičiklasovoj biografiji Vjekoslava Babukića [Zagreb 1876] str. 53). Te su bilješke vrlo zanimljive te bi i danas još leksikografima mogle poslužiti.

Babukić čas umeće njemačke riječi, kojih nema u M-a, s dodanim hrvatskim značenjem ili i bez njega, čas domeće M-evu tumačenju koje novo tumačenje, čas M-evo zamjenjuje svojim tumačenjem koje mu se čini ispravnije. Tako on, na pr., umeće ove nove riječi: Abschaumlöffel pjenjača; Altmelken, alt milchen (bez tumačenja); Anleiher zajmodavac; Glimmstengel, Zigarre smotka; Bahnhof kólnjak, kôlnica (željeznice), kolodvor; Eisbär medvjed bijeli (Schmidt, lex. russ.); Belladonna (devesin); Bettleiste záklenica, lijeva i desna dugačka daska, s kojom se zaklene ili zatvori ili sastavi cijela drvenjača [M. = drvenica] — postelj; Brückenkopf mostobran [Šulek = mostovni branik]; Gebahrung, eine gute und vernünftige Vermögensgebahrung dobro i mudro [illegible]ganje novaca; Geplätscher (bez tum.); Gelsengarn (bez tum.); Goldkrähe zlatovrana, smrdovrana; Gurkumel, kurkumel [od »curcuma« Gelbwurzel (M. = žutnjak)] žuto brašno što licitari [Babukić je sin licitara!] miješaju u prženo brašno da bude žuće i ljepše za medenjake; Schnellsieder hitrovar, brzovar [Šulek samo: brzovar] itd.

Od novih tumačenja što ih B. dodaje tumačenjima M-evim, navodim ove: Abbruch, sich — thun ne uštiti si; Abdachung (von den Gebirgen) podnožje (t. j. što ide pod nogu), trak gorski, nizbrdica; Abgenutzt otrcan (u Srijemu, Banatu i Bačkoj) na pr. otrcane karte; Abnehmen beim Stricken snimiti, snimati, rasplesti, rasplitati, — die Karten predignuti, predići, predizati; Abmüden ugnjîviti, ugnjîvati cf. Vuk њивити, угњи́вати; Abschüssig sein spêzati (slov.); Ackerfeld ornica (Vuk); Ansichtig werden biti na pomol (kad bismo na pomol Beču) Vuk; Aufenthaltsort boravište; Aufsicht prismotar; Blindekuh žmîrke; Lawine ûsov, urvina, -n pl. ûsovi; Liebäugeln očijukati; Leutescheu kao vlaška mláda; Monatsfluß pranica (Dr. Užarević u Slavoniji čuo [a nije metnuo u svoj rječnik!]); Hemmschuh lovka (čuo dr. Vancaš): Hocken zu Hause čučati kod kuće; ein schaler Trost to je jalova ili prazna utjeha itd.

Popravci su, na pr., ovi: Aalkorb [M. vrša] vršak; Abbrennen, das Gewehr brennt schnell ab [puška dobro pali] puška dobro sastavlja, das Feuer — lassen [pustiti da izgori oganj] pustiti da dogori oganj; Actie [akcija] dionica; die Buchstaben durchschießen [razmaknuti] prorijediti; Aussehen [vid; lice,

slika, obraz; koža, cera] naličje, obličje na pr. mjesto tuđega: kakova izgleda ili kako izgleda? veli se bolje: kakova je obličja, naličja? mast; Bandwurm [glista plosnata] gljista široka (Kurelac); Begriff [ideja, postig, dohit, ponjatje, ponjat, pomisao] misao, zamisao (pojam je skovano polag češkoga pojem, a ponjatje to je rusko); Beziehlich [uznosit, uznosan] odnosan; Eisenbahn [gvozdena cesta] željeznica ... i dr.

B. rado citira svoja vrela gdje je našao koju riječ, a citira ih vrlo točno, čak i pedantno. Ispor. Abenteuer, auf — ausgehen obijati strane i luge Gund. XV, 108; Abenteuerer pustolovac (Slav. Jug. 1849 br. 169 str. 351), pustolovica (Palm. Krist. I, 102), tumaralo (Nar. Nov. 1869 br. 142 Vijenac [Podlistak] III stupac 12 vrsta); Abläugnung porečenje (zbog porečenja svoga znanja u njemačkom jeziku osuđen bude etc. Podunavka 1845 br. 20 str. 82 cijep I redak 5 odozdo); Angehender Schriftsteller namišljeni književnik Kukuljević Ivan u Danici 1847 br. 7 str. 26 lin. 33; Aussichten traurige mućak (Nov. hsd. 1849 br. 31 : 122 : II); Groll hegen mrčiti i pržiti se (vidi Nar. Nov. hsd. br. 43 god. 1846 gdje stoji: »Augsburške novine općinske od nekojega se vremena jako na nas prče i mrče«); Religiös blagovjeran (благовѣранъ *ενδοξος* religiosus) po crk.-slov. Miklosich Vitae Sanct. 32 itd.

Kadšto ima i etimologiziranja. Ispor. uz »breber« = Biber: Brebrovec kod Siska, Bebrine u Slav. kod Broda.

Neke su od bilješki vrlo opsežne, čitavi članci, na pr. Anstatt.

Rječnik Mažuranića i Užarevića služio je osnovom za kasnije slične rječnike naše. Poznato je svakom, tko se bavi leksicima, da su moderni rječnici književnih jezika rijetkokad posve originalni, a i ne mogu biti, jer svaki sastavljač rječnika služi se dabogme u prvom redu onim što je napisao njegov najbliži prethodnik, koliko taj rad prethodnika pripada u »gvozdenu zalihu« jezičnog blaga dotičnog jezika. Posao mlađega leksikografa obično stoji u tome da dodaje nove riječi koje su međutim iskrsle u jeziku ili ušle u nj iz narječjâ; da izostavlja eventualno riječi koje su se pokazale nevaljale ili su zastarjele ili su potpuno izumrle, i, najzad, da po mogućnosti dotjera svoj rječnik u spoljašnjem, tehničkom pogledu. A često se ne dešava baš ništa od toga, već mlađi leksikograf prosto ispisuje prethodnika te izdaje novi rječnik s razloga što starijega nema više u književnom prometu a svijet ga traži.

Tako se dogodilo, i događa se, i u nas. Od prve polovice XIX vijeka potražnja je za hrvatsko-njemačke i njemačko-hrvatske rječnike postajala sve veća, pa su brzo jedan za drugim izlazili na svijet vazda novi rječnici od ta dva jezika. Tako je trud Mažuranića i Užarevića prelazio iz jednoga rječnika u drugi i vazda se ponovo, da tako rečem, preporađao do najnovijeg vremena. To je, kako sam pomenuo, bilo više manje poznato svima koji imaju posla s rječni-

cima, no zasluga je Antona Breznika u pomenutoj već raspravi njegovoj da je tu zavisnost naših rječnika jednoga od drugoga nastojao točno odrediti. Breznik je naše rječnike podijelio na dvije grupe: na rječnike hrvatsko-njemačke i na rječnike njemačko-hrvatske. »Drugačno zgodovino,« veli on (str. 19), »ima vrsta s r b s k o h r v.-nemških in drugačno vrsta n e m.-srbskohrvatskih slovarjev. Srbskohrv.-nem. vrsta se začenja z Vukom [zapravo s Voltićem], nem.-srbskohrv. pa z Mažuranićem [zapravo s Ballmann-Fröhlichom].« — Prva nas grupa ovdje ne zanima, a što se tiče druge, njemačko-hrvatske, grupe, Breznik kazuje ovako: »Srbskohrv. besedni zaklad M a ž u r a n i ć e v e g a nem.-ilir. besednjaka iz l. 1842 je služil za podlago več n e m.-srbskohrv. slovarjem. Nekoliko ga je rabil že Š a n t a l. 1847 [Нѣмачко-српскій рѣчникъ. У Београду].[57] Skoro docela pa ga je prepisal V e s e l i ć v nem.-ilir. rečniku g. 1854 [Handwörterbuch der deutschen u. ilirischen Sprache]. Besedni zaklad vseh teh treh je povabil Š u l e k l. 1860. Veselića iz l. 1854 je vzel za podlago Đorđe P o p o v i ć v nem-srb. delu (Wörterbuch der serbischen und deutschen Sprache; I. Deutsch-serbischer Theil. Pančova 1879; 2. izdaja 1886), ki ga je tako suženjsko uporabljal, da je prevzel iz njega celo njegove jezikovne (slovnične) neizglajenosti« (Breznik, str. 19—20). No Popovićev je pomenuti rječnik (izdanje od god. 1886) prema tvrdnji Breznikovoj (str. 19) služio podlogom njemačko-hrvatskom dijelu Šamšalovićeva rječnika od god. 1929, počem bi bilo razumljivo da dio truda M-eva živi još i u našem najmlađem njemačko-hrvatskom rječniku.[58]

---

[57] To je zapravo pomenuti već „Нѣмачко-српскій Рѣчникъ“ Dimitrija Isajlovića, izdan u Beogradu god. 1847. Isajlović je preuzeo iz M-a mnoge n o v e riječi kao: bakrorez, brodolom, crevobolja, gasilo (gasionik), grboslovije, gvozdeni put, ijedak (ѣдкій), količnik, kakovost, kolesovati, kvarizanat, mjenica (мѣница), močionica (Netzbecher), obris, olovolivac, pravodušnost (Biederkeit), sisaljka, sjeverna zora, shodan (сходный), sladoled, sprat, sudnica, spajalo (Lötkolben; ali u obliku паяло), strelište, užar (i konopar), vatrobran, živoder itd. Neke riječi preuzima, ali im dodaje znak pitanja: kazalište (?), a neke donosi u malo drukčijem obliku; odbaviti (obaviti) = verrichten; drvo sa iglastim lišćem (iglasto drvje) = Nadelholz; poprsni obraz (poprsje) = Brustbild itd.

[58] Ovdje dodajem da su se i slovenski leksikografi obilno služili M-evim rječnikom, poglavito Drobnič (Slovensko-nemško-talianski in taliansko-nemško-slovenski besednjak. Ljubljana 1858) koji je, po riječima Breznikovim (str. 46), »pogosto rabil« M-a, zatim Janežić [sic] (Popólni ročni slovár slovénskega in nemškega jezika. Celovec 1850 i 1851) za kojega Breznik (str. 42) kazuje da je M-a »pridno rabil ob svojem besednjaku«, najzad Cigale (Deutsch-slovenisches Wörterbuch. I A-L; II M—Z. Laibach 1860).

Breznik tom prilikom ističe da je pogreška (»znanstvena napaka«) što urednici ARj-a od novijih naših rječnika upotrebljavaju samo Šuleka i Popovića, »torej čisto mehanično enega Hrvata in enega Srba«; jer kako je Popovićev srpsko-njemački rječnik osnovan na Šuleku (Breznik 20—21), to se ARj. zapravo osvrće samo na Šuleka. »Le-ta [Šulek] pa ni izviren kakor n. pr. Vuk, ampak je samo člen sklenjene verige in bi mogli [urednici] prav tako kot njega uporabljati vsak drug srbskohrv. slovar« (str. 21).

Nitko ne će Šulekovu rječniku poricati njegovu veliku vrijednost, ali ne treba ni M-evu zakratiti dužno poštovanje. M-ev je rječnik nesamo dvadesetak godina starije djelo, već i jedan od temelja na kojima je izgrađen Šulekov rječnik, naročito za onu građu koja objema rječnicima daje moderni karakter. Bilo bi dakle opravdano da je i M-ev rječnik, pored Šulekova, ušao među vrela ARj-a, ma bilo i samo zato da se i njegovu imenu oda dužna pošta.

POPRAVCI

Str. 98 r. 5 neka se izostavi: *komorač (Fenchel)*
„ 98 r. 14 mjesto *štionik: štionac*
„ 99 r. 16 mjesto *keša: kíša*
„ 100 r. 36 mjesto *Kunsthaken: Kanthaken*
„ 101 r. 3 mjesto *Luftloch: Luftrohr*
„ 105 r. 15 mjesto *Kohlenweiler: Kohlenmeiler*
„ 115 r. 23 mjesto *Š.: : Š.;*
„ 116 r. 6 neka se izostavi
„ 121 r. 39 mjesto *Š. nema te riječi: Š.: hladan, mlak*

3 0112 115465236